

Türkiye’de Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Siyasal Toplumsallaşmalarını ve Kimlik Aidiyetlerini Belirleyen Faktörler Üzerine¹

Political Socialization of Right-Wing Conservative Politicians in Turkey: On The Factors of Their Political Belonging and Political Background

Yaşar Suveren²

Özet

Türkiye’de sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma ve aidiyetlerinin biçimleniş süreçlerinin anlaşılması sağ-muhafazakâr siyaset geleneğinin ve söz konusu geleneğe mensup siyasetçilerin siyasete bakışını belirlemede etkili olan bir dizi faktörü anlamak bakımından önem arz etmektedir. Bu faktörleri anlamak, en azından siyasetin sağ-muhafazakâr kesiminin bizatihi üreticileri ve taşıyıcı özneleri olan siyasetçiler bağlamında, Türkiye’nin siyasal kültürünü bir boyutuyla da olsa anlamlandırabilmeye ve değerlendirebilmeye imkân tanıyacaktır. Sağ-muhafazakâr siyaset geleneği içerisinde yer almanın temel dinamikleri nelerdir? Bu geleneğe ‘intisap’ ederken hangi toplumsal, siyasal, ideolojik, kültürel ve kurumsal faktörler etkili olmaktadır? Siyasal düşünce, zihniyet ve aidiyetlerinin biçimlenmesinde bu faktörler nasıl ve ne yönde etkide bulunmaktadır? Bu makalede burada dile getirilen sorular etrafında görüşülen siyasetçilerin siyasal toplumsallaşmalarına etkide bulunan faktörler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyasetçiler, Sağ Siyasetçiler, Siyasal Toplumsallaşma, Türk Siyaseti, Siyaset Sosyolojisi.

1 Bu makale, yazarın 2013’te ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne sunduğu *The Right Wing Conservative Politicians in Turkey: Ideological and Political Imaginations* başlıklı doktora tez çalışmasının bir bölümüne dayalı olarak üretilmiştir.

2 Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Abstract

The understanding of the processes which shape the political belonging and political socialization of the right-wing conservative politicians in Turkey is crucial for clarifying right wing political tradition and the series of factors influencing political views of the politicians who belonged to this specific tradition. Figuring out these factors would at least make it possible to explain and evaluate the political culture in Turkey by focusing on a single dimension constituted by the politicians who fabricate and transmit that very culture per se. What are the dynamics of being part of right-wing conservative political tradition? Which social, political, ideological, cultural and institutional aspects do prevail while one affiliates himself in to this tradition? How do these factors influence and guide while one forms his/ her political thought, political mindset and belonging? It will be tried to identify and assess the determinants of political socialization process within which policy makers of right-wing conservative tradition experience in this article.

Keywords: *Politicians, Right Wing Politicians, Political Socialization, Turkish Politics, Political Sociology.*

Giriş

Bu makalede Türkiye’deki sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine ilişkin daha önce gerçekleştirilmiş bir alan araştırmasının³ temel veri ve bulgularına ilişkin değerlendirmeler ele alınarak, Türkiye’de sağ ve/veya muhafazakâr siyasi partilere mensup siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçleri üzerinde durulacaktır.

Bu çalışmanın temel dayanağını oluşturan veri ve bulgulara kaynaklık eden kitlenin (sağ-muhafazakâr siyasetçilerin) sosyolojik özellik ve niteliklerine ilişkin ayrıntılı niceliksel bulgu ve bilgiler TÜBİTAK’a Ocak 2010’da “Türkiye’de Muhafazakâr Siyasetçi Profili” adlı çalışmada kapsamlı bir biçimde ele alınarak bir rapor halinde ilgili kuruma sunulmuştu. Sözü edilen çalışmada araştırılan kitleye yöneltilen ankette yer alan sosyo-demografik kısımdaki soruların aynıları kendileriyle derinlemesine görüşme yapılan siyasetçilere de birebir uygulanmıştır. Elde edilen niceliksel veri, bilgi ve kapsam göz önünde bulundurulduğunda “Türkiye’de Muhafazakâr Siyasetçi Profili” adlı çalışmayla kıyaslamak yöntemsel bakımdan doğru olmasa da derinlemesine görüşme yapılan 126 siyasetçiden elde edilen niceliksel veri ve bilgilerle, eldeki çalışmanın bulgu ve bilgileri büyük ölçüde örtüşmekte ve birbirlerini teyit etmektedirler⁴. Nitekim derinlemesine görüşmeler “Türkiye’de Muhafazakâr Siyasetçi Profili” adlı büyük ölçekli *niceliksel* çalışmanın tamamlayıcısı ve *niteliksel* bir bileşeni olarak tasarlandığından iki çalışmanın verileri arasında büyük ölçüde bir örtüşme söz konusudur.

Yöntem ve Kapsam

Mevcut makalenin üretilmesine zemin oluşturan alan çalışması 10 Ocak 2009 ve 12 Mayıs 2009 tarihleri arasında yaklaşık beş aylık bir süre içerisinde tamamlanmıştır. Çalışma, Türkiye çapında 13 il merkezinde 6 sağ-muhafazakâr siyasi partiye mensup toplam 126 siyasetçi

---

3 “Türkiye’de Muhafazakâr Siyasetçi Profili” (Proje No:107K299), 2010, TÜBİTAK, Ankara. Proje yürütücüsü Doçent Doktor Mustafa Şen. Yazar, sözü edilen proje süresince bursiyer olarak TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Yazar bu vesileyle kuruma teşekkür borçludur.

4 Niceliksel veriler için zikredilen araştırma raporuna proje veya proje yürütücüsünün adı girilerek şu elektronik adresten ulaşılabilir: <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=3&vtadi=TPRJ>

ile yarı yapılandırılmış bir soru formu eşliğinde, yüz yüze görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Tümü çalışmanın yazarı tarafınca gerçekleştirilmiş olan görüşmelerde, yarı-yapılandırılmış bir soru formunda yer alan tüm sorular görüşülen her bir siyasetçiye ayrı ayrı yöneltilmiştir. Görüşmecilere, siyasal geçmiş ve partideki konum, siyaset algısı ve anlayışı, birey, devlet ve siyaset ilişkileri konularına yönelik sorular sorulmuştur. Bunların yanı sıra görüşmecilerin sosyal profilini anlamaya yönelik bir dizi soru da yöneltilmiştir.

Tablo 1. Görüşmelerin Yapıldığı İller

İller	Sayı	Yüzde	İl	Sayı	Yüzde
Sakarya	25	19,8	Trabzon	6	4,8
Kayseri	21	16,7	Balıkesir	6	4,8
Erzurum	14	11,1	Ankara	5	4,0
Malatya	13	10,3	Gaziantep	4	3,2
Aydın	9	7,1	Bursa	4	3,2
Antalya	8	6,3	İstanbul	4	3,2
Samsun	7	5,6	Toplam	126	100,0

Bu çalışmaya dayanak oluşturan alan çalışmasında altı siyasi partiye mensup siyasetçiler ile görüşülmüştür. Örneklem seçiminde parlamentoda temsil oranı önemli bir kriter olmasına karşın sağ-muhafazakar siyaset geleneğinde son yıllarda yaşanan köklü değişim tek başına bu kriteri baz almayı zorlaştırmıştır. Örneklem planında, parlamentoda temsil kriterini göz önünde bulundurarak Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'ne mensup siyasetçilere genel örneklem içinde daha fazla yer vermekle birlikte, parlamentoda temsil edilmeyen ancak sağ-muhafazakâr siyaset içerisinde sahip olduğu önem, ağırlık ve teşkilatlanma ağının yaygınlığı vb. kriterler dikkate alındığında Sadet Partisi ve Demokrat Parti'ye mensup siyasetçilerle de çok sayıda görüşme yapıldı. Parlamentoda artık temsil edilmeyen ve "merkez sağ" olarak kodlanan siyasi partilerden Demokrat Parti ve Anavatan Parti'lerine mensup siyasetçilerle de görüşüldü. Yine az sayıda da olmakla birlikte sağ ve/veya muhafazakâr gelenek içerisinde yer alan ve temsil ettiği pozisyonun önemi itibarıyla görüşebilen Büyük Birlik Partisi'ne mensup siyasetçiler de örnekleme dâhil edildi. Aşağıdaki yer

alan tablolarda (**Tablo 1 ve Tablo 2**) illere ve mensup olunan siyasi partilere göre yapılan mülakat sayıları sunulmaktadır.

Araştırma Örnekleminin Genel Özellikleri:

Tablo 2. Görüşülen Siyasetçilerin Mensup Olduğu Siyasi Parti

Siyasi Partiler	Sayı	Yüzde
AK PARTİ	40	31,7
MHP	25	19,8
SP	23	18,3
DP	27	21,4
ANAP	6	4,8
BBP	5	4,0
Toplam	126	100,0

Türkiye’de doğrudan siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerini, onların toplumsal ve sınıfsal kökenlerini sorunsallaştıran kapsamlı sosyal bilimsel çalışmaların olmaması, var olanların sınırlılıkları ya da araştırma sorunsallarının farklılığı, mevcut çalışmanın veri ve bulgularını bunlarla karşılaştırmayı ve sınamayı mümkün kılmamaktadır. Bu çalışmaya dayanak oluşturan araştırma tasarımı da doğrudan siyasal toplumsallaşmaya odaklanmamakla birlikte sağ-muhafazakâr siyaset geleneğinde yer alan siyasetçilerin ideolojik ve politik söylemlerini anlamlandırabilmek kaygısı, onların siyasal toplumsallaşma süreçleri hakkında bilgi edinmeyi zorunlu kılmıştır. Eldeki çalışmanın kaygılarıyla en fazla örtüştüğü söylenebilecek bir istisna ise Ayşen Uysal ve Oğuz Toprak’ın (2010) çalışmasıdır. Bu çalışmanın sorunsalı doğrudan siyasetçileri konu edinmesiyle buradaki konunun ‘nesne’sine en yakın içeriğe sahiptir. Bu çalışma son derece değerli veri ve bulgulara sahip olmasına karşın doğrudan siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine, sorunsalının farklılığı nedeniyle, odaklanmış değildir. Öte yandan, muhafazakârlığı siyasal düşünce ve ideolojiler ekseninde ele alan bir çalışma olarak İsmail Safi’nin doktora çalışması zikredilebilir (2005; 2007)⁵. Bu çalışma sadece AK Partili siyasetçileri konu almak-

5 Yazarın 2005 yılında Ankara Üniversitesi SBF’de hazırladığı *Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışı* isimli doktora tezi, *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Ankara,

tadır ve bu yanıyla da diğer sağ-muhafazakâr siyasetçilerle karşılaştırmalar yapabilmeyi mümkün kılmamaktadır. Ağırlıklı olarak kuramsal bir vasıf taşımakla birlikte bu çalışma sadece AK Partili siyasetçilere yönelik niceliksel bilgi ve bulgular içeren bir boyuta da sahiptir. Türkiye’de muhafazakâr siyaset ve ideolojiye atfettiği değerlendirme ve yaklaşımlarını onaylamamakla birlikte çalışmayı bu konu ve alana odaklanması vesilesiyle anılmaya değer buluyoruz.

Öte yandan, bir TUBİTAK projesi olarak tasarlanan ve ana raporu 2010’da tamamlanan *Türkiye’de Muhafazakâr Siyasetçi Profili* adlı, Türkiye’deki ana akım sağ-muhafazakâr siyasi partilere mensup siyasetçileri (AK Parti, MHP, SP, DP) *habituslarını* da içerecek ölçüde konu edinen ve yaklaşık 3000 sağ-muhafazakâr siyasetçinin katılımıyla gerçekleştirilen kapsamlı bir alan çalışması mevcuttur. Doç. Dr. Mustafa Şen’in öncülüğünde gerçekleştirilen bu alan çalışması hem kapsamı hem de içeriği ile bu konuda yapılmış öncü bir çalışma niteliğine sahiptir. Bu çalışmanın, gerek niceliksel gerekse de niteliksel bakımdan söz konusu alandaki boşluğu gidermeye yönelik önemli katkılar sunacağı söylenmelidir. Ancak bu çalışmanın verileri başlı başına kapsamlı analizleri ve değerlendirmeleri gerektirdiğinden şimdilik bu araştırmanın bulgularını veri olarak bu çalışmada değerlendirmek mümkün olamamıştır. Eldeki çalışma ise sözü edilen bu alan çalışmasının niteliksel kısmının verilerine dayalı olarak üretilmiştir. Mevcut çalışma sağ-muhafazakâr siyasetçilerin, belirli temalar ekseninde, büyük ölçüde siyaset ve ideoloji tasavvurlarını niteliksel verilere dayalı olarak anlamaya ve çözümlemeye odaklanıyor. Buna bağlı olarak da sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal aidiyetlerinin oluşumu bağlamında siyasal toplumsallaşma süreçleri, sınırlı bir ölçekte ele alınıyor.

Tekrarlamak gerekirse, Türkiye’de siyasal toplumsallaşmayı konu edinen çalışmalar arasında doğrudan siyasetçilere odaklanan veya onları nesneleştiren çalışmalar yoktur. Varolan çalışmalar ise ağırlıklı olarak Amerikan siyaset bilimi geleneğinin hâkim olduğu davranışsalci ekollere bağlı olarak üretilmiş çalışmalar olup bireyi merkeze alan yapısal-işlevselci bir paradigma etrafında onun siyasal davranışlarına ve eğilimlerine odaklanmaktadırlar. Ayrıca bu çalışmaların nesneleş-

tirdiği popülasyon da ya çocuklar ya da gençlerdir⁶. Bu tür yaklaşımlar siyaseti genellikle bir süreç olarak ele alırlar. Örneğin, David Easton tarafından geliştirilen sistem kavramına göre siyaset biliminin öznesi psikolojik birey ya da sosyolojik grup değil, geniş anlamda bir toplumsal sistemin parçası olan ve ampirik olarak ele alınan siyasal sistemdir. Siyasal olguları öngörülebilir kategoriler haline getirme amacına yönelik olarak sistem kuramı büyük ölçüde istatistik yöntemleri kullanarak çeşitli çizgilerde gelişmiştir. Kökenleri ve kuramsal gelişimi farklı olmakla birlikte çıkar grupları, seçkinler ve siyasal partiler de giderek sistem yaklaşımı çerçevesinde ele alınan konular olmuştur. Kamuoyu ve seçmen davranışı araştırmaları da bu çerçevede yer almıştır⁷. 20. yüzyılın ikinci yarısında değer yargılarından arınmış nesnel siyaset bilimi oluşturma iddiaları ve girişimleri, 1960'ların sonunda *pozitivist bilimselciliği* reddeden sosyal bilimcilerce gittikçe artan bir biçimde eleştiriye uğramışlardır. Farklı açılardan, kendiliğindenlik ve insani değerlerin determinizm kalıbına sokulmasını reddeden bu eleştiriler, pozitivist ve ampirik siyasal bilimin mutlaka akılcı ve öngörülebilir olması gerekmeyen karmaşık toplumsal yapı ve ilişkisellikler üzerinde yoğunlaşmışlardır (Köker, 2008). Türkiye’de de hâkim olan bu tür anlayışlara bağlı olarak çok çeşitli çalışma ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu türden yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak siyasal katılma ve davranış, siyasal toplumsallaşmanın dinamikleri, seçmen davranışları ve siyasal eğilimlerin oluşumunda etkili olan faktörler üzerine yoğunlaşmaktadırlar⁸.

---

6 Böylesi bir çalışma için bkz: “İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etmenler”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, içinde(Ed): Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları, 2007.

7 Davranışsalci eksende üretilmiş çalışmalar için bkz. David Easton, *A Framework For Political Analysis*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall Inc., 1965; Seymour M. Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*, Garden City, New York, 1960; Seymour M. Lipset and Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, The Free Press, New York, 1967.

8 Bu türden çalışmalar için bkz. Deniz Baykal, *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1970; Ergun Özbudun, *Social Change and Political Participation in Turkey*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976; İlater Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul, Der Yayınları, 1976; Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, İÜ SBF Yayınları, 1984; Türker Alkan, *Siyasal Toplumsallaşma*, Ankara,

Türkiye’de sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma ve aidiyetlerinin biçimleniş süreçlerinin anlaşılması sağ-muhafazakâr siyaset geleneğinin ve söz konusu geleneğe mensup siyasetçilerin siyasete bakışını belirlemede etkili olan bir dizi faktörü anlamak bakımından önem arz etmektedir. Bu faktörleri anlamak, en azından siyasetin sağ-muhafazakâr kesiminin bizatihi üreticileri ve taşıyıcı özneleri olan siyasetçileri bağlamında, Türkiye’nin siyasal kültürünü bir boyutuyla da olsa anlamlandırabilmeye ve değerlendirebilmeye imkân tanıyacaktır. Sağ-muhafazakâr siyaset geleneği içerisinde yer almanın temel dinamikleri nelerdir? Bu geleneğe ‘intisap’ ederken hangi toplumsal, siyasal, ideolojik, kültürel ve kurumsal faktörler etkili olmaktadır? Siyasal düşünce, zihniyet ve aidiyetlerinin biçimlenmesinde bu faktörler nasıl ve ne yönde etkide bulunmaktadır? Bu sorulara yanıt bulabilmek için siyasetçilere siyasi geçmişleri, siyasete nerede ve nasıl başladıkları, siyasete girmelerinde ve fikirlerinin oluşumunda hangi faktörlerin etkili olduğu, geçmişlerinde veya gençliklerinde, varsa eğer, hangi siyasal hareket veya geleneklerle ilişkileri olduğu yönünde bir dizi soru yöneltildi.

Çalışmada siyasal toplumsallaşma kavramı Owen’ın (2008: 5-6) tanımlamasına bağlı olarak ele alınmıştır. Owen’a göre siyasal toplumsallaşma, oldukça karmaşık ve bazı yönlerden ise anlaşılması zor bir süreçtir. Geniş bir ölçekte ele alındığında siyasal toplumsallaşma verili bir toplumda siyasal kültürün yeni kuşaklara aktarımı anlamına gelir. Siyasal toplumsallaşma makro ve mikro düzeyde iç içe geçmiş bir dizi fenomenin ürünüdür. Makro veya siyasal sistem düzeyinde kavram, yurttaşlara uygun siyaset normları ve pratiklerini telkin eden bir süreci işaret etmektedir. Devletler, aile, eğitim sistemi, akran grupları, kitlesel iletişim araçları, siyasal kurumlar, cemaat örgütlenmeleri ve askeri kurumlar gibi araçlar eliyle kurulu (established) düşünce ve eylem kalıplarını, yasaları, normları ve töreleri yurttaşlarına iletirler. Öte yandan siyasal toplumsallaşma, bireyin siyasal gelişim ve öğrenme süreci

---

Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979. Daha yakın tarihli birkaç çalışma için bkz. Şaban Sitembölükbaşı, *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2001; Birol Akgün, *Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007; Osman Özsoy, *Türkiye’de Seçmen Davranışı ve Etkin Propaganda*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002.

içinde, yaşadığı siyasal bağlamı ve siyasetle özgül ilişkilerini de inşa eder. Siyasal toplumsallaşmanın sonucu olarak bireyler siyasal sistem ile onun nasıl işlediği hakkında bilgi edinirler. Böylelikle toplumun siyasal değer sistemini ve ideolojisini, onun sembol ve ritüellerini anlayabilecek bir noktaya ulaşırlar; bireyler siyasa sürecinin (polity) etken ve edilgen üyeleri hakkında bilgi edinmiş olurlar ve muhtemelen de siyasal ve sivil yaşama dâhil olabilirler.

Görüşülen siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine bakıldığında, öne çıkan unsurların *en başında* ailenin geldiği görülmektedir. Bu etki, çalışmada özellikle bu unsur üzerinde yoğunlaşılmasını ve etraflıca ele alınmasını gerekli/zorunlu kılmıştır. Siyasal toplumsallaşma ve kimlik edinme sürecinde ailenin *peşi sıra* öne çıkan ve ağırlık taşıdığı görülen bir diğer önemli faktörün ise (tarihsel⁹) Demokrat Parti olduğu anlaşılmaktadır. Parti ayrımı söz konusu olmaksızın Demokrat Parti'nin ve Adnan Menderes'in temsil ettiği sembolizmanın sözü edilen süreçlerde kurucu bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmamızın bulgularının ve veri setinin önümüze koyduğu ve öne çıkardığı bu iki unsur, eldeki metinde bu öğeleri yoğunluğuna ele almayı kaçınılmaz bir biçimde gerekli kılmıştır. Fakat her şeye karşın ailenin ve Demokrat Parti'nin söz konusu etkisine herhangi bir mutlaklık veya son kertede belirleyici bir öz atfetmediğimizi de belirtmemiz gerekiyor. Nitekim siyasal toplumsallaşmalarında aile faktörünün ya da Demokrat Parti'nin belirleyiciliğine herhangi bir atıfta ya da göndermede bulunmayan siyasetçiler de söz konusudur. Vurgulamak istediğimiz özellikle bu iki unsurun ağırlıklı bir eğilimi işaret ediyor oluşudur. Siyasal toplumsallaşma süreçlerinde önem taşıdığı görülen diğer faktörlere bakıldığında özellikle siyasal kimliğin oluşum sürecinde din, dinsel kültür ve çevre, milliyetçilik ideolojisi, anti-komünizm veya sol karşıtlığının öne çıktığı görülmektedir. Sözü edilen sürece dair araştırmamızın bulguladığı bir diğer unsur ise gençlik örgütlenmelerini işaret etmektedir. Sağ-muhafazakâr siyasetçilerin çok önemli bir kısmının siyasal toplumsallaşmalarında ve kimlik edinmelerinde parti içi veya dışı gençlik örgütlenmelerinin ve bunların faaliyetlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

---

9 Araştırma kapsamında yer alan mevcut Demokrat Parti ile olası bir karıştırmayı önlemek için bu öneki kullanmayı gerekli gördük.

Aile: Siyasal Toplumsallaşmanın Vazgeçilmez Kurumu

Yapılan mülakatlardan edinilen temel bulgulardan birisi sağ-muhafazakâr gelenekte “aile” kurumunun siyasetle buluşmada ve siyasal kimliğin-aidiyetin oluşumunda merkezi bir rol oynadığı yönündedir. Ancak, siyasal toplumsallaşmada ailenin belirleyiciliğinin belirli bir siyasal grup veya eğilime atfedilemeyeceği de söylenmelidir. Uysal ve Toprak’ın (2010: 59-67 ve 97-112) yaptıkları araştırmanın bulgularının da gösterdiği üzere siyasal toplumsallaşma üzerine çok sayıda faktör etkilidir ancak bunlar arasında ailenin *özel bir yeri* bulunmaktadır. Bu çalışmaya göre siyasi parti liderlerinin büyük çoğunluğu ailesiyle aynı ya da benzer siyasi gelenekleri sürdürmektedir. Buna göre siyasi yelpazenin sağında konumlanan partilerin liderleri, sağ siyasi düşünceye mensup ailelerin çocukları iken, sol siyasi parti liderleri de sol yelpazede konumlanan ailelerin çocuklarıdır (Uysal ve Toprak, 2010: 60). Araştırmamızın niteliksel verileri de bu tespiti doğrulamaktadır; sağ-muhafazakâr siyasetçilerin ağırlıklı bir kısmı için de temel siyasal toplumsallaşma birimi *aile*dir.

Bourdieu’ya (1995: 135) göre bir *parola*, *kategori* ve bir kurgu olan aile, kolektif gerçekliğin oluşturulmasındaki kolektif bir ilkedir. Hepimizin zihninde var olan bir *nomos*’tur. Habitus’umuzun oluşturucu öğelerinden biridir; şöyle ya da böyle toplumsallaştırılmış tüm beyinlere aşılınmış olduğundan, aynı zamanda hem bireysel hem de kolektif olan bir zihinsel yapıdır. Aile *ortak kanının* temelinde yer alan zımnî bir yasadır (Bourdieu, 1995: 136). Siyasal kanı, düşünce ve geleneklerin aktarıldığı ve yeniden üretildiği bir mekân ve kurum olarak aile, araştırmamızın kapsamında yer alan tüm partilere mensup siyasetçilerin önemli bir kısmı için böylesi bir işlevselliğe sahiptir. Nitekim yine Bourdieu’nun vurguladığı üzere aile gerçekte ekonomik, kültürel, simgesel ayrıcalıkların ve aktarımın en temel koşullarından biridir. Bourdieu’ya göre aile yalnızca biyolojik üremede değil, aynı zamanda *toplumsal yeniden üretimde*¹⁰ de belirleyici bir rol oynar. Farklı türle-

10 Aileye ilişkin yaklaşımlarda ‘sosyal yeniden-üretim’ ve ‘toplumsallaşma’ nosyonlarının sınırlılıklarına yaptığı gözlem ve uyarılarının kritik bir önem taşıdığını düşündüğüm Ahmet Murat Aytaç’ın çalışmasına dikkat çekmek isterim. Aytaç’a göre, aile ve siyaset arasındaki ilişkinin tam olarak kavranabilmesi için “siyasal aklın” aileyi kavrama biçiminin eleştirisi gerekmektedir. Ailenin devleti ve toplumu ayakta tutmak işine

riyle sermayenin yoğunlaşmasının ve kuşaklar arasındaki dolaşımının en mükemmel yeridir: *birliğini aktarmak için ve aktarma aracılığıyla korur. Yeniden üretim stratejilerinin belli başlı “öznesi”dir* (Bourdieu, 1995: 139). Aileyi, devletin ideolojik (baskı) aygıtlarından biri olarak değerlendiren Althusser’e göre (1991: 33) aile salt devletin bu işlevini değil aynı zamanda emek gücünün yeniden-üretimine de katılır. Bourdieu ve Althusser’in aile ve aile kurumuna dair bu saptamalarının anlatılarda büyük ölçüde karşılık bulduğunu söylemek mümkün görünüyor. Görüşülen siyasetçilerin büyük kısmı¹¹ siyasal ve kültürel bilinç oluşumunda ailenin sahip olduğu mirası birebir almakta ve bir sonraki kuşağa aktarmaktadırlar. Siyasal kimliğin ve aidiyetin temel kaynağı olan aile bu öğelerin *yeniden üretiminde* ve gelecek kuşaklara *aktarımında* son derece işlevsel bir kurum niteliğine sahip görünmektedir.

Fakat öte yandan, özellikle ele aldığımız popülasyonun (sağ-muhafazakâr siyasetçiler) niteliği göz önünde bulundurulduğunda, muhafazakârlığın önem atfettiği başlıca kurumlardan birisinin de aile olduğu konuyu ele alan literatürde sıklıkla ve özellikle belirtilen bir husustur. Muhafazakârlığın toplum anlayışının temeli ailedir. Sivil top-

---

yarayan bir kurum olduğu fikri, ailenin siyasi kavranışının en temel dayanaklarından birini teşkil eder. Aytaç’a göre, aileyi ideolojik yeniden üretim ya da toplumsallaşma kurumu olarak ele alan bu görüş açısı, ailenin siyasal özelliklerini açıklamakta kısmi kalmaktadır. Bu kısmilik, ailenin yeniden üretim işlevini sadece toplumun *statik ve dengede* olduğu durumlarda yerine getirebilmesinden ileri gelir. Hiçbir şeyin sabit kalmadığı, her şeyin kendisiyle birlikte değiştiği uzun vadeli tarihsel süreçlerde söz konusu olan şey yeniden üretimden çok *dönüştürmedir*. Aytaç’a göre, yeniden üretim ile dönüştürme işlevi arasındaki ilişkinin zorunlu olarak dışlayıcı bir karşıtlık arz etmesi gerekmez; hatta bu kavramlar arasında çoğunlukla diyalektik bir bağlantı olduğunu söylemek daha uygun olur (Aytaç, 2007:196). Siyasal aklı temsil ettiği ölçüde devleti, modernlik projesinin eleştirisini ve bunların oluşsal (contingent) doğasını gözetken bu yaklaşım, aileyi mutlak bir ‘entite’ olarak ele almanın güçlüklerine isabetle işaret etmektedir. Çalışmamın ampirik sınırları ve sorunsal aileyi bu veçheleriyle değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Bu bağlamda, çalışmamda kullandığım ‘yeniden-üretim’ ve ‘sosyalleşme’ nosyonlarını Aytaç’ın kuramsal değerlendirme ve uyarılarını dikkate almaktayım ve bu bağlamda muhtemel sosyolojik indirgemeci bir eğilimin tehlikelerinin de farkındayım. Ayrıntılı değerlendirme ve yorumlar için bkz. Ahmet Murat Aytaç, *Ailenin Serencamı Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.

11 Ailenin bu etkisini anlatılarında belirten siyasetçi sayısı partilere göre AKP’de 32 (40), MHP’de 20 (25), SP’de 18 (23), DP’de 19 (27), ANAP’ta 4 (6), BBP’de 4 (5) kişidir.

lumun en küçük birimi olan aile, *seçilmemiş bir taahhüdün ürünüdür*. Bireyler arasında iktidarın meşruiyeti ve kullanımı, ilk önce aile içinde gerçekleşir (Akkaş, 2004: 131). Bottomore ve Nisbet'in (1990: 110) muhafazakâr düşünürlerden Bonald'a atıfla belirttikleri üzere toplumun molekülü bireyler değil ailedir. Aile toplumsal eğitimin en eski ve başarılı okuludur. Bonald, aileyi monarşi gibi tasarlamakta; kral rolünde baba, uyruk olarak da çocukları düşünmektedir. Onun düşüncesinde aile, kendi başına küçük bir toplumdur; bireylerin gelişimi ve maddi ve manevi ihtiyaçlarını temin için varlığı zorunlu bir kurumdur. Muhafazakâr bir düşünür olan Scruton'a göre de (1981: 31-33) toplumsal uyum ancak aile ile mümkün olabilir. Bireyler kişiliklerini ailede kazandıklarından geleceğin devamlılığına ilham verecek olan aile her koşulda desteklenmelidir. Kişilerin otoriteye olan güveni ailede edinildiğinden ailenin istikrarı toplumun istikrarının da güvencesi olarak yorumlanmaktadır (Akkaş, 2004: 131). Özipek'in de (2004: 80) değindiği üzere muhafazakârlıkta sadece siyasetin ve yasaların belirlediği normlar değil, din, adet, gelenek, görenek gibi kurumların ürettiği normlar da geçerli ve bağlayıcıdır. Özipek'e göre bu kurumlar arasında: "en önemlisi veya diğer değerli kurumların kendisinden sonra geldiği kurum ailedir. Muhafazakârlığın, kendisinden hareketle bir ideoloji olarak inşa edildiği en küçük ontolojik varlığın aile olduğunu söylemek abartılı sayılmaz" (Özipek, 2004: 82). Aile kurumuna muhafazakârlıkta atfedilen bu nitelikler ve önem sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal toplumsallaşmalarındaki temel belirleyici rolü de bir bakıma açıklamaktadır. Ancak yukarıda da değinildiği üzere ailenin siyasal toplumsallaşmadaki belirleyici bu yönünü salt sağ-muhafazakâr siyasetçilerle bağlantılı bir durum olarak yorumlamak ya da bu tespit üzerinden bir genelleme yapmak doğru değildir. Ailenin bu süreçte oynadığı rolün *sol* siyasetçiler için de geçerli olma ihtimali bu konuda genelleme yaparken ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Fakat muhafazakârlığa yönelik ilgili kuramda da vurgulanan bu hususun önemi göz önünde bulundurulduğunda, bu siyasetçiler için ailenin etkisinin görece olarak daha fazla bir rolü olduğu öne sürülebilir. Ancak belirtmek isteriz ki, ailenin siyasal toplumsallaşmadaki rolüne dair *sol* siyasetçileri de inceleyecek çalışmalara ihtiyaç olduğu aşikârdır; konuya ilişkin yapılacak çalışmalar, kapsamlı karşılaştırmalı analiz ve değerlendirmeler yapmaya imkân tanıyacaktır.

Aile kurumunun siyasal kimliğin oluşumu ve aidiyetteki belirleyiciliği araştırmının kapsamına giren tüm sağ-muhafazakâr partilere mensup siyasetçiler için ağırlık taşıyan temel bir faktördür. Zayıf bir eğilim olmasına karşın *ailenin belirleyici olmadığını* belirten siyasetçilerin var olduğu da belirtmelidir. Bu yöndeki eğilimleri temsil eden siyasetçiler ise siyasal kimlik ve aidiyetlerinin oluşumunda aldıkları eğitimin, edindikleri çeşitli formasyonların ve entelektüel bilgi ve birikimlerinin etkili olduğunu dile getirmektedirler. Fakat buna karşın söz konusu bu faktörlerin etkilerine değinen siyasetçilerin anlatılarında ailenin *yine* dekısmi bir etkisinin olduğunu belirtilmesi gerekiyor.

Bu açıklamalar kapsamında, görüşülen siyasetçilerden bazılarının siyasetle buluşmada, ona ilgi duymada ve siyasi kimlik ve aidiyetin oluşumunda aile faktörünün belirleyiciliği ve etkisine dair anlatılarına bakılacak. Örneğin AK Partili bir siyasetçiye¹² göre siyasette etkili olan “en önemli faktör ailedir”. Bu siyasetçi ailedeki yetişme ortamının, küçüklükten bu yana verilen “terbiye, örf ve adet”lerin en önemli kaynağı olarak aileyi görüyor. Anne babasının dindar olduğunu belirten bu siyasetçiye göre “onların gelenekleri kendisinin de geleneği” olmuştur. İnsanın bazı değerleri edinmesinde “birilerinden mutlaka etkilenildiğini” belirten AK Partili bir başka siyasetçiye göre ise insanın “hamurunda olan şeyler” esas olarak aileden, ana babadan geliyor. Ailenin “mutlak etkisi”nin altını çizen bu siyasetçiye göre “doğuştan sağ görüşlü olması”nda ailesinin büyük payı var. MHP’li bir siyasetçiye göre ise kendisinden büyük olan “ağabeylerinin” davranışlarıyla, duruşlarıyla, terbiyeleriyle “siyaseten” kendisini etkilediklerini fakat esas olanın ailesi olduğunu belirtiyor.

Siyasal düşünce, miras ve geleneğin aile aracılığıyla aktarımına örnek teşkil etmesi bakımından SP’li bir siyasetçinin anlatısı oldukça temsili bir nitelik taşıyor:

“Kendimi bildim bileli ben hep siyasetin içindeydim. Siyasete şu tarihte, şu yaşta başladım diye bir şey söyleyemem. Ba-

---

12 Makale içinde mülakatlardan alıntı yapılan siyasetçilerin kişisel verilerine (isim, kent, iş ve mesleki bilgiler vb.) araştırma etiği kuralları gözetilerek yer verilmemiştir; kent vb. özel yer ve tarihler metinde X veya xx-xxxx biçiminde kodlanmıştır. Metinde siyasetçilerin sadece mensup oldukları siyasi partilerin adları anılmıştır. Ayrıca metinde yer verilen anlatılar içindeki tüm vurgular yazara aittir.

bamdan gelen bir miras. Çocuk yaşlardan itibaren, babam da Milli Görüş geleneğinden gelen partilerde çeşitli görevlerde bulundu. Refah Partisi döneminde (xx-xx) arasında beş yıl sürede Refah Partisi merkez ilçe başkanlığı yaptı (X)'de. Devamlı bu ortamın, siyasi ortamın içerisindeydik. Resmi olarak (xxxx) yılından itibaren Saadet Partisi'nin kuruluşundan itibaren görev aldım. Onun dışında üniversite döneminde tabii gençlik kollarındaki çalışmalara katılıyordum. Resmi olarak (xxxx)'den itibaren Saadet Partisi'nde görev aldım. Siyasi geçmişimiz böyle (...) Dediğim gibi siyasette ilk etki *çevremiz ve ailemizden* geliyor. Yani bu yönden de biraz şükrediyoruz, doğruların içinde büyüyip yetiştiğimiz için, öyle düşünüyorum. *Bizi şekillendiren ailemiz oldu.* Daha sonra tabii yaşımız ilerleyip üniversite hayatına gelip, biraz da mürekkep yaladıktan sonra, biraz da Türkiye ve dünya meselelerine duyarlıysanız eğer, bir şeylerin farkına varıyorsunuz. Dolayısıyla *gözlemlerimiz, kökümüz aile tabii ki.*"

Siyasete babasının peşinde partiye gelip giderek başladığını, ilgi duyduğunu ifade eden DP'li bir siyasetçiye göre bu:

"(...) *babadan oğula geçen* hanedanlık gibi bir durum yani. Onun da nedeni babamın siyasete bakış açısından etkilendiğim içindir. Babamla beraber işte o dönem Doğru Yol Partisi'nin parti binasına gidip gelerek başladık; devlet memuru olmasına rağmen *babam* çok aktifti parti içerisinde."

Ömrünün tamamının siyaset içinde geçtiğini söyleyen DP'li başka bir siyasetçi için de siyaset "aile içinde sürdürülen bir gelenek". Bu siyasetçiye göre:

"(...) bizde bu gelenek halinde mesela dedemle, babamla, benle ve benim çocuklarımla da devam edecek, *aile*den siyasetçiyiz. Bizim çocukluk ve gençlik dönemlerinde medyayla insanlar biraz uzaktı. Yani olup bitenlerin sadece babamızın bildiklerini bize aktarmasıyla şekillendik. Ülkedeki olup bitenlerden gerek gazete yoluyla gerek babamızın bize aktardıkları yoluyla haberdar oluyorduk tabii ki."

Siyasal kimlik ve aidiyetin biçimlenişinde ailenin etkisine değinen BBP'li bir siyasetçinin anlatısı da bu bakımdan bir istisna teşkil etmiyor. Bu bağlamda ailenin önemine vurgu yapan siyasetçi başka unsurlara da değiniyor:

“(…) *ilk etki tabii ki aile*, ondan sonra mahalle, şimdi belki mahalle baskısı denen kavram da gündeme gelecek (...) Mahalle, arkadaşlar, eş, dost bunların hepsinin aynı koridorda siyaset yapıyor olması bizi de etkilemiştir elbette. Ancak tabii kafamızdaki bir kısım fikirlerin onlarla çok fazla örtüşmesi bunun asıl nedenidir. Erzurum hem muhafazakâr yapının içerisinde beslenmiş, hem sağdan hem soldan uç insanları bünyesinde tutan bir şehir. *Ama esas faktör aile ve şehrin kültürel atmosferi*[dir]. Siyasette yer almamızda en önemli şeyler bunlardır.”

Aile Etkisinin Ötesinde

Yukarıda da değindiğimiz üzere siyasal toplumsallaşma sürecinde ailenin herhangi bir etki veya belirleyiciliğinden söz etmeyen siyasetçiler de söz konusudur. Bunu örnekleyen AK Partili bir siyasetçi bu bağlamda şunları dile getiriyor:

“(…) Siyasette aile faktörü çok ilginçtir, ailem bana hiçbir zaman siyaset yap veya yapma diye herhangi bir görüş dahi bildirmedi. Gerçi bu sadece siyasetle ilgili bir duruş tarzı değil. Meslek tercihimde, işte, evlilik hayatımda, diğer kendi hayatımda, yaşadığım hayatta çok müdahaleci olmadılar ve son kararı her zaman bana bıraktılar. O bakımdan çok belirleyici olduğunu söyleyemem.”

Siyasette aileden ziyade “kişisel görüşlerinin ve eğilimlerinin” belirleyiciliğine öncelik atfetmesine karşın DP’li siyasetçinin ailesi de *niha-yetinde* “muhafazakâr”dır ve “demokrat bir ailede büyümüş”tür:

“Siyasette aile gibi faktörlerden ziyade *kişisel görüşlerim ve eğilimlerim* daha belirleyici oldu. Biraz da genetik olarak bakmak lazım gerçi. Hayata bakış açısıyla alakalı, tabii aileden gelen bir etki söz konusu, muhafazakâr bir ailenin içerisinde büyüdük, demokrat bir ailede büyüdük. Özgürlüğümüzün kısıtlandığı noktada isyan ettik. Hep böyle geçti. Çocukluğumuzda böyleydi, öyle gördük. Yani biz istedik ki hep insanlar özgür olsun, dilediği gibi yaşasın, dini duygularını dilediği gibi yaşasın, bu şekilde biçimlendi. Ailemizin etkisi budur. *Yoksa başka faktörlerden etkilenmiş değilim*. Milletime, vatanıma hizmet etmek için siyaset yapmayı düşünüyordum. Bu da Demokrat Parti, o zaman Doğru Yol Partisi’ydi, bu şekil girdim. Başka bir faktör yok.”

Türkiye’de geleneksel toplumsal ve kültürel kodlar etrafında ve bu kodlarla uyumlu bir yaşayış pratiğine sahip hatırı sayılır muhafazakâr kitlenin bir kısmının farklı saiklerle (M. Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’ye duyulan saygı, Kurtuluş Savaşı anıları, ‘atadan, dededen’ tevarüs eden gelenek, ahde vefa vs.) sağ-muhafazakâr partiler yerine CHP ve türevi partileri desteklediği bilinmektedir. Bu profile mensup ailelerden gelen siyasetçilerin anlatılarının siyasal toplumsallaşma süreçlerini anlamak bakımından önem taşıdığı söylenebilir. Sözü edilen profile sahip olup bugün siyaseten o çizgide olmayan siyasetçilerin anlatıları hem tarif ettikleri ‘sol’a dair bakışlarını hem de siyasal biyografilerindeki salınımları anlamak bakımından sosyolojik bakımdan ilgi çekici içerikler taşıyor. Bu kısımda yer alan anlatılar siyasal toplumsallaşmada ailenin *mutlak* bir unsur olmadığını ve farklı unsurların etkisini göstermesi bakımından da önem taşıyor. Örneğin, ailesinin siyasi geleneğini CHP’li ve ‘solcu’ olarak tarif eden AK Partili bir siyasetçinin anlatısı yukarıda sözü edilen kitlenin tipik özelliklerini aksettirmesi bakımından da önemlidir:

“Çocukluğum, gençliğim ve üniversite hayatım olmak üzere sol görüşlü bir adamdım. Ancak sol derken bildiğimiz sol değil. Ben üniversitede beş vakit namaz kılan bir sol görüşlüydüm. Bu bize atadan gelme, bu gelenek bağlamında, eskiden çok vardı. Benim rahmetli dedem Cumhuriyet Halk Partiliydi, babam da öyle, biz de öyle olduk. Biz de namaz kılan halk partiliydik. Üniversiteyi bitirdikten sonra ise, bir söz vardır; ‘titre ve kendine dön!’ diye. Ben kendi kendimi şöyle bir eleştirdim, ‘ya sen beş vakit namaz kılıyorsun ama sola yakın duruyorsun’. Ha hiç de oy kullanmadık, o ayrı bir olaydı. Sonra partileri tek tek ele aldım, ANAP’ı aldım, MHP’yi aldım, işte Refah Partisi’ni, Doğru Yol Partisi’ni. Neticede en son Refah Parti’sinde karar kıldım. (...)Siyasette ailemin hiç etkisi olmadı bende. Ailemde işte ilk muhafazakâr bendim. Muhafazakâr derken siyasi anlamda.”

Benzer bir eğilimi yansıması bakımından Saadet Partili bir siyasetçinin anlatısı da ilgi çekicidir:

“Babam biraz CHP taraftarıydı. Fakat ağabeylerim falan Milli Görüşü benimsemiş kimselerdi. Çevrem dini bakımdan orta halliydi, yani dinini yaşamaya çalışan bir çevreydi aile çev-

rem. Babam CHP'liydi, fakat o zamanlar tabii İsmet Paşa de-
yince bizlere anlatmışlardır, İsmet Paşa şöyle böyle diye lakin
babamla ben biraz fikren ayrı düştük”

Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Siyasal Toplumsallaşmasında Demokrat Parti Etkisi

Anlatılar çerçevesinde bakıldığında sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde aile kurumunun etki ve belirleyiciliği açık bir biçimde görülmektedir. Fakat bu durum, ailenin kendi başına mutlak bir kurum olmasından kaynaklanmıyor elbette. Bu etki ailenin geçmişten tevarüs ettirdiği toplumsal, kültürel ve siyasi değer ve geleneğin yeniden üretilerek bireylere aile aracılığıyla aktarılabilme kapasitesine bağlı görünmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın bir diğer bulgusu siyasal gelenek aktarımında (tarihsel) Demokrat Parti'nin taşıdığı önemde ortaya çıkıyor. Çok partili yaşama geçişle birlikte Demokrat Parti'nin siyasal yaşamda her bakımdan oynadığı dramatik rol, sağ-muhafazakâr siyasetçilerinin siyasal toplumsallaşmasında oldukça belirgin bir öge olarak görünmektedir. Mensup olunan siyasi parti farkı gözetmeksizin görüşülen siyasetçilerin büyük çoğunluğu siyasal aidiyetlerinin biçimlenmesinde Demokrat Parti'ye ya ailelerinin sahip olduğu siyasi gelenek ya da kendi siyasal deneyimleri üzerinden bir biçimde atıf yapmaktadırlar. Tahmin edileceği üzere merkez-sağ siyasete mensup siyasetçilerde bu atıf(lar) herhangi bir dolayım olmaksızın dile getirilirken diğer partilere mensup siyasetçilerde farklı dolayım ve bağlamlar dikkate alınarak yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle AK Parti, MHP, SP ve BBP'li siyasetçilerin siyasal kimlik ve aidiyetlerinin oluşumunda tarihsel Demokrat Parti'nin son derece önemli bir kurum olduğu görülmektedir¹³. Tarihsel Demokrat Parti'nin bu önemi siyasal

---

13 Sağ-muhafazakâr siyaset geleneği içinde Demokrat Parti'nin bu yönlü etkisinin konjonktürel ve tarihsel boyutları göz ardı edilmemelidir. Özellikle AK Parti'nin Demokrat Parti geleneğini sahiplenen tutum ve söyleminin 'geniş-sessiz muhafazakâr' kitlelerde bir karşılık bulmuş olma ihtimalini dikkate almak gerektiği kanısındayım. Bu yargımı sınavacak veri ve çalışmalar olmamakla birlikte, örneğin sağ-muhafazakâr gelenekte 1980 öncesi tarihsel-toplumsal konjonktürde Demokrat Parti'nin özellikle milliyetçi ve İslamcı çevrelerde bugünkü anlamıyla bir sahiplenilişinin veya Demokrat Parti ile aidiyet bağı kurma ihtiyacının hâsıl olup olmadığı kanımca tartışmalıdır. AKParti'nin (tarihsel) Demokrat Parti ile kurduğu ilişkiyi değerlendiren bir makale için bkz. Poyraz Kolluoğlu, "AKP'nin Demokrat Parti 'Fantezisi'", *BirGün Gazetesi*, 24 Temmuz 2011 .http://www.birgun.net/politics_index.php?news_code=1.311.505.9

düzeyde temsil ettiği yerle ilgili olmakla birlikte, sembolik ve duygusal diyebileceğimiz boyutlar da içermektedir. Özellikle Adnan Menderes ve arkadaşlarının kişiliklerinde somutluk kazanan bu sembolizma ve ona eşlik eden hissiyat, tarihsel belleğin siyasal kimlik oluşumunda ne denli önem taşıdığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Cumhuriyet Halk Partisi ve onun çeşitli düzeylerde temsil ettiği (Kemalist-modernleşmeci) ideoloji ve onun uygulamalarına karşıtlık temelinde biçimlenen bir siyasal aidiyet ve duruş, Demokrat Parti dolayısıyla sağ-muhafazakâr siyasetçilerin anlatılarında somutluk kazanmaktadır.

Çok partili yaşama geçişle birlikte Türkiye'deki siyasal ayrışmanın parti ölçeğinde sosyolojik karşılıklarından birini temsil eden Demokrat Parti'nin, sağ-muhafazakârlığın kolektif hafızasında bulunduğu karşılığın güçlü bir siyasal sembolizmi temsil ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. Tarihten tevarüs eden kolektif hafıza ve bilginin siyasal aidiyette ve kimliğin oluşumundaki önemini göstermesi bakımından yapılan görüşmelerin önem taşıdığı söylenebilir. Ancak bu tespit, siyasal aidiyet ve kimliklerin oluşumunda yapısal ve tarihsel (üretim ilişkileri ve süreçleri, sınıf, cinsiyet vb.) öge ve ilişkileri göz ardı etmeyi elbette gerektirmemektedir. Bununla birlikte çalışma, bu öğeleri sınyacak veya analize tabi tutacak bir veri seti içermediğinden bunlara sadece işaret etmekle yetiniyoruz. Araştırmanın sınırlılıkları içinde burada vurgulamak istenilen, siyasal aidiyet ve kimlik oluşum süreçlerinin bir parçası olarak toplumsal ve kültürel hafızaya 'kazınmış' veya 'gömülü' olan bir tarihselliği göz ardı etmemek gerektiğidir.

Görüşülen siyasetçilerin önemli bir kısmı siyasal fikirlerinin ve aidiyetlerinin kökeninde, çeşitli türden referanslarla, Demokrat Parti ve/veya Adalet Partisi geleneğine atıf yapmaktadırlar. Burada da sıklıkla yine aile geleneği üzerinden bir ilişkisellik kurulduğu görülmektedir. Aşağıda yer verilecek anlatılar Demokrat Parti'nin bir bütün olarak sağ-muhafazakâr siyaset geleneğinin kolektif hafızasındaki yeri ve önemini göstermesi bakımından temsili metinler olarak okunabilirler. Örneğin MHP'li siyasetçilerden birisinin anlatısı DP ve karşısında yer alan CHP'nin dayandığı tabanın sınıfsal niteliklerine ve din unsuruna ilişkin gözlemler de içeriyor:

“(…) Bizim zekâmızın akla dönüştüğü, insanla, eşyayla ilişkimizi analiz etme yetisine geldiğimiz dönemlerde, Erzurum’da siyaset her evde, hayatın her alanında çok konuşulan bir şeydi. İşte o zamanki büyüklerin tabiriyle ajans dinlenecek. Ajansı dinlerken yorumlar yapmak, çok medeni kavgalar yapmak büyüklerimiz nezdinde çok şahit olduğumuz işlerdi. Çok *fukara-bir aile geçmişim* olmasına rağmen, günlük gazete muhakkak evimize girerdi. Günlük gazete okunurdu. Belki internetin, televizyonun olmayışı sohbet ağırlıklı bir iklimde büyümemize sebep olmuştu. Ailem veya babam *fukara* bir insan olmasına rağmen okuyan bir insandı. *Demir Kırat* diye kendini adlandırırdu babam. O zaman Demir Kırat olmayanlar genelde *mütegalibe* idi. Yani şehrin zengini. Hem Pasin Ovası’nın, hem Daphan Ovası’nın toprak sahipleri[ydiler] bunlar. Genelde *fötr şapkalıydılar* ve Halk Partiliydiler. Fakat ne hikmetse bıyıkları hep Hitler bıyığı idi. *Adeta bizim şuuraltımıza ağalık, zenginlik, kibir eşittir Halk Partisi; mazlum olmak, emeğiyle geçinmek* eşittir Demir Kırat olmak [gibiydi]. Bu arada dinin bu noktadaki rolü neydi? Biraz sanki bu ağa takımına, Erzurum tabiriyle, ‘dinigollik’ gözüyle bakılırdı (...) Fakat konuşulmasa bile hissettirilirdi ki bu Demir Kırat gelenek biraz daha dini özgürlükler noktasında hürriyetçidir. Şimdi *fukara* bir Demir Kırat aile çocuğuyuz (...) Demokrat veya Demir Kırat geleneğine böyle sempatiyle bakan bir çocuktum (...) üst üste yaşadığım travmalar beni Menderes’e darbe yapmış bir siyasi hareketin karşısına sürükledi.”

Demokrat Parti geleneğinden gelen bir aileye mensup olduğunu, siyasi düşünce ve mensubiyetinin bu gelenek içinde biçimlendiğini, bu geleneği bugün de sürdürmeye çalıştığını belirten DP’li bir siyasetçinin anlatısı da (tarihsel) DP’nin sınıfsal¹⁴tabanına ilişkin gözlemler içeriyor:

“(…) Babam Demokrat Parti’nin (X)’deki kurucularından, halamın beyi gene aynı şekilde Demokrat Parti’nin (X)’deki kurucularından. Dolayısıyla tabii hep *esnaf kökenli* insanlar

---

14 ‘Sınıf’ kategorisini çalışmada ekonomi-politik bir kavramsallaştırma olarak kullanıyorum. Lakin bu çalışmanın bağlamı gözetildiğinde Edward Palmer Thompson’ın, ‘sınıf’ı salt iktisadi değil aynı zamanda sınıf oluşumunda *kültüre* verdiği özel önem vesilesiyle de anılmaya ve yazının bağlamıyla ilişkilendirmeye değer buluyoruz. Söz konusu yaklaşım için bkz. E.P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004.

bunlar. Baktığınız zaman Demokrat Parti'nin kurucularına, bunların içerisinde çok zengin olan kimselere rastlayamazsınız. Memur tabakasından insanlara da rastlayamazsınız, dolayısıyla *esnafkesimi* dediğimiz, kafalarında *fötr şapka* olmayan, *kasketli*, ondan sonra *ayakkabıcılık*, *terzilik*, *manifaturacılık* yapan, o ilçede işte ne bileyim veyahut *zahirecilik* yapan insanların gelip kurmuş oldukları ve destekledikleri bir siyasi hareket olarak düşünüyorum. Ve bu siyasi hareketin kökünde, temelinde milletin sorunlarının yattığını düşünüyorum. Yani millet o dönemde tabii, savaş yıllarını geçirmiş, İkinci Dünya Savaşı yıllarını geçirmiş, karne dönemini yaşamış, yokluklar ve kıtlıklar dönemini yaşamış. Yani o dönemde örneğin, memurlara bir kilo şeker verilirken esnaf olan kişilere de bir külah şeker verilirmiş aileye, eve. Tabii bunlar toplumda yarılmalara sebep olmuş.”

AK Partili bir siyasetçinin Demokrat Parti ve onunla ilişkilendirilen “sağ zihniyet”e dair anlatısı da ilgi çekici. Siyasetçinin siyasal eğilimlerinin biçimlenişinde babanın, evde konuşulan konuların ve okunan gazetenin etkilerini bir arada ele alan anlatısı bu yanlarıyla da kayda değer görünüyor:

“Şöyle söyleyeyim bizim evimizde Türkiye ve dünya meseleleriyle alakalı konular ve siyaset hep konuşulurdu. Ama aile içinde bir siyasi partide aktif rol alan hiç kimse yoktu ama babamın özel bir ilgi alanıydı siyaset, ajanslar dinlenirdi. Köye bir gazete gelirdi mesela. O zaman, yani *Tercüman Gazetesi* gelirdi, niye *Tercüman* onu tabii sonradan idrak ediyoruz ama *Tercüman Gazetesi*'nin geldiğini bilirim. Babam evde sohbet ederken de arkadaşlarıyla sohbetleyken de sürekli babamın yanında olan biriydim. Dolayısıyla, Demokrat Parti ve sağ bir zihniyet sürekli sohbetlerde konuşulduğu için, demek ki bilinçaltımızda ilk etkilenmeleri oradan almışız. Ama farklı bir etkilenme daha aldık, şöyle ki, çok bilinçli olduğunu söyleyemem ama sanki algılama şu şekildeydi, işte Atatürk zamanında İslam ve İslam dinini yaşamayla alakalı bazı kuşklarını hep dinlerdim. İşte İslam'ı, İslamiyet'in Türkiye'de yaşanmasıyla alakalı, bazı eksiklerin giderilmesiyle alakalı, bir soğukluk işte. Böyle bir aile ortamında yetiştim. Demek ki hem dini değerlere, hem de milli değerlere karşı özellikle hassasiyeti olan ve politikanın çok konuşulduğu, işte Osmanlının

özlendiği bir aile ortamında yetiştim. Bilinçaltında demek ki bu algılama da böyle oldu.”

Yukarıda farklı partilere mensup siyasetçilerin anlatılarına bakıldığında ampirik düzeyde DP'nin bu anlamdaki işlevselliğinin yeterince vurgulandığı söylenebilir. Siyasal aidiyetin oluşumunun toplumsal ve kültürel köklerinin siyasal karşılığı Demokrat Parti'de kurumsal ifadesini bulmuştur. Türkiye'de sağ siyasetlerin zemini belirleyen, çok partili hayata geçiş sürecinde gelişen merkez sağ siyaset alanı ve bu alanda gelişme ve siyasete tercüme imkânı bulan muhafazakâr düşüncedir. Demokrat Parti hareketinin geniş bir toplumsal koalisyon ve CHP'nin tek parti dönemi politikalarına karşı her türden muhalefetin ittifakına dayalı bir siyasal şemsiye olduğu, DP üzerine yapılan birçok çalışmanın ortak kanaatidir (Mert, 2003: 315).

Mert'in (2001: 45-46) değerlendirmesine göre 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile yarı teokratik meşruti monarşiden laik Cumhuriyete geçiş yeterince köktendi ve bu dönüşüme paralel olarak yaşanan modernleşme-ci/Batılılaşmacı kültür devrimi her toplumda sıkıntı yaratacak türden bir değişimdi. Çok partili hayata geçişten itibaren, Türkiye'de siyasal hayata damgasını vuran gelişme, kısa sürede yaşanan büyük değişime karşı gelişen çeşitli tepkilerin su yüzüne çıkma olanağı bulmasıdır. Nitekim 1946'da kurulan ve böylece daha sonra sadece merkez sağ değil, tüm sağ siyasal geleneğin temelini atan Demokrat Parti, siyasetini bu tepkinin mobilize edilmesi üzerine kurmuştu. Toplumsal ve kültürel düzeyde hayata geçirilen radikal uygulamalara karşı tüm tepkilerin siyasal bileşkesi Demokrat Parti oldu. Merkez sağ politikaların temelinde yer alan, tek parti döneminin toplumsal seçkinciliği ve Batıcı kültürel politikalarına muhalefet, toplumun farklı kesimlerinden insanları aynı çatı altında birleştiren bir etken olarak işliyordu. Bu koşullar altında, tek parti döneminin, Batılılaşmış, şehirli-bürokratların seçkin ve dar çevresi dışında kalanların çoğu; toprak ağası veya köylü, taşralı esnaf veya tüccar, siyasal alanda aynı safta yer alabiliyordu. 1950'lerden başlayarak, merkez sağ, uzun süre, yoğunlukla, toplumun alt ekonomik katmanlarının oy verdiği partilerle temsil edildi (Mert, 2001: 48). Ancak, Demokrat Parti'nin sağ-muhafazakâr siyaset geleneği ve siyasetçileri üzerindeki etkilerine aşırı bir belirlenim atfetmediğimizi belirtmek isteriz. Mert'in başka bir çalışmasında da değindiği üzere

merkez sağın *zihinsel arka planı ve duygu haritası*, tek parti dönemine tepki olarak dışa vuran itiraz, aslında, Cumhuriyet devrimine karşı me-safeli bir yerde belirleniyordu. Böylece, cumhuriyetin seküler ulusal kimliğine uzak durulan yerde, ulusal kimliği dinsel ve tarihsel motiflerle tamamlayan sağ milliyetçilik ve dinsel kimliği daha öne çıkaran dindar muhafazakârlık damarları gelişti. Altmışlı yıllardan başlayarak, bu damarların merkez sağın dışına taşıdığı, partileşme (MÇP-MHP ve MNP-MSP) süreci yaşandı. Bu damarların her zaman sağ siyasetlerin çatısı altında liberal damarla birlikte varolduğunu hatırlatmakta fayda var. Nitekim 70'lerde kurulan Milliyetçi Cephe hükümetlerinde, bu bir aradalık, ayrıca gerektiğinde partiler arası koalisyon olarak tezahür etmişti (Mert, 2007: 25). Merkez sağ gelenek ile İslamcı ve milliyetçi muhafazakâr bloklar arasındaki ilişkileri gerilimlerden azade ve düz çizgisel bir mutabakat-süreklilik olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu görece müstakil yapı ve ideolojiler arasında öteden beri çelişkili ve salınımlı bir ilişki var olagelmıştır. Taşkın'ın (2007: 84) belirttiği üzere:

“İslamcılık veya milliyetçi muhafazakârlık, Türk sağının otantik temsil iddiası en güçlü ve en özcü iki akımını temsil ederken, merkez sağ gelenek, bu iki akımı da ‘milli irade’ miti ekseninde bizzat kendisinin temsil ettiğini iddia ediyordu. DP'den bu yana merkez sağ liderlik, İslamcı ve milliyetçi cenahların kendilerinden bağımsız ve özerk bir temsil mekanizmasına kavuşmasını engellemeye ciddi önem vermekle beraber bu türden hassasiyetleri kendi söylemlerine eklemeye de özen gösterdi. Bunun karşısında İslamcı ve milliyetçi muhafazakâr akımlar da kendi doktrinerliklerini merkez sağa kabul ettirmeye giriştiler.”

Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Çeşitlenen Uğraklar: Sağ-Muhafazakâr Siyasette İdeolojik-Politik Geçişlilikler ve Eklemlemeler

Demokrat Parti'nin ve kısmen Adalet Partisi'nin farklı sağ-muhafazakâr partilere mensup siyasetçilere aidiyet kaynağı ve sembolik olarak sosyolojik-tarihsel bir kök-referans sağladığını yukarıdaki anlatılar ve teorik değerlendirmeler çerçevesinde söylemek olası görünüyor. Bu referans olma durumu farklı sağ-muhafazakâr partilerin ve siyasetçilerinin birbirleriyle olan ilişkilerini de çeşitli düzeylerde etkile-

mektedir. Bu düzeyler sağ-muhafazakâr partiler arasında ideolojik ve söylemsel düzeydeki ortaklıkları ve birbirleri arasındaki geçişlilikleri de büyük ölçüde kolaylaştırıyor görünmektedir. Aynı ilişki biçiminin partiler arasında kurumsal ve örgütsel düzeylerdeki mobilizasyonun ve geçişliliklerin yoğunluğunu da açıklayan bir unsur olduğunu öne sürmek mümkün görünmektedir. Bu bağlamda, sağ-muhafazakâr partiler arasındaki bilişsel ortaklık zeminini mümkün kılan ideolojik olguların ağırlıklı olarak *milliyetçilik*, *din* ve *anti-komünizm* veya *sol karşıtlığı* eksenlerinde somutlaştığı söylenebilir.

Araştırmanın kapsamında yer alan her bir sağ-muhafazakâr partiyi, doğal olarak, hem kurumsal-örgütsel düzeyde hem de ideolojik-politik düzeyde birbirlerinden ayırt eden nitelikler söz konusudur. Ancak vurgulamak istenilen şudur ki, bütün farklılıklarına karşın sağ-muhafazakâr siyaset geleneğinde yer alan farklı partiler arasındaki mobilizasyonun ve geçişlilikleri mümkün kılan kayda değer ortaklaşan sosyolojik bir zemin söz konusudur. Bu durum başlı başına çalışılması gereken bir konu olmakla birlikte, biz bunu burada siyasal toplumsallaşmanın önemli bir uğrağı ve faktörü olarak ele almayı yeğliyoruz. Başka bir ifadeyle, bu sosyolojik karşılık veya zemini siyasal toplumsallaşmanın bir parçası olarak ele alıyoruz. Örneğin bir siyasetçi geçmişte ülkücü olup şimdi SP’de veya DP’de siyaset yapabiliyorken, bir başka siyasetçi ise geçmişte SP’li olup ülkücü harekette veya merkez-sağ bir partide siyaset yapabilmektedir. Bu durumun, Türkiye’de sağ-muhafazakâr siyaset geleneğinin özgül bir niteliğini anlamak bakımından oldukça önemli bir duruma işaret ettiği söylenebilir. Tanıl Bora’nın (1999: 7) isabetle vurguladığı üzere: “Milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılığın üç ayrı siyasal ve ideolojik pozisyon olarak düşünülmesine alıştıkız. Örtüşmeler, ortak paydalar ve toplama-çıkarmalarla, sağ siyasetin ve ideolojinin sıfır toplamlı oyununun terimleri sayılır bu üçlü”. Bora, aynı yerde bu üçlünün arasında bir içiçelik varsaydığını ve bunları sağ gövdenin birbiriyle uyumlu organları gibi düşündüğünü dile getiriyor. Milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılığı pozisyonlar olmaktan ziyade ‘haller’ olarak ele almayı önerdiğini ifade eden Bora milliyetçiliği, muhafazakârlığı ve İslamcılığı, Türk sağının birbirine dönüşebilir oluş biçimleri olarak yorumluyor (Bora, 1999: 8). Nitekim görüşülen siyasetçilerin anlatıları Bora’nın bu yorum ve saptamalarını çeşitli düzeylerde teyit eder görünmektedir. Örneğin, “genelde” sağ düşünceye

yakın olduğunu belirten ve çocukluğunun Ülkü Ocakları'nda geçtiğini söyleyen AK Partili bir siyasetçinin anlattığı bu bakımdan ilgi çekicidir:

“Genelde sağ düşünceye yakınım, bu düşünceye yakın olduğumu düşünerek AKP’ye katıldım” (...) Ailede, benim dedem koyu bir CHP’liydi, babam da koyu bir DP’liydi, ben de koyu bir Ak Parti’liyim. Benim çocukluğum Ülkü Ocakları’nda geçti ama faal olarak, resmi olarak değil. Küçükken gidiyorduk işte.”

Yine ‘sağa yatkın’ bir aile geleneğinden geldiğini söyleyen AK Partili bir siyasetçi, bugün parti içerisine sokulmasını yanlış bulsa da, siyasete yönelmesinde *dinin* öncelikli bir etken olduğunu vurguluyor:

“Böyle sağa yatkın bir aile geleneğinden geldiğimiz için, *din algısı* bizim için belirleyici oluyor. Dindar olan partiye yani o zamanki Refah Partisi’ne yöneldik ister istemez. Birinci etken, şekillendiren etken din oldu, yani bizi siyasete yöneltti. Ama şimdiki durumda o algının yanlış olduğunu düşünüyorum artık. Yani din, bir partinin içerisine sokulacak bir şey değil. Din başka bir şey.”

Bir başka AK Partili siyasetçinin ‘siyasi yol haritası’na¹⁵ baktığımızda “sol ya da komünist” çevreye karşı “milliyetçi-mukaddesatçı” bir çizgide “aksiyon olarak” *milliyetçilerle* yan yana gelebilmektedir:

“Okul yıllarında o zamanın deyimiyle solcu ya da komünist diye tabir edilen bir çevre vardı. Biz ise milliyetçi-mukaddesatçı küçük bir gruptuk. Bu solcu çevre bizi hırpalayan, ezen, üzerimize gelen bir yapıdaydı. O zaman milliyetçi siyasal çizgide olmasak da, solcular karşısında onların safında olmak durumunda kaldık. Zaten bizim millet olarak *mazlumdan yana tavır almak* gibi bir özelliğimiz vardı. Mesela o dönemlerde bu söylemiş olduğum nedenlerle, o milliyetçilere bir sempati veyahut onlarla birlikte bir taraf olma duygusu, içgüdüğü de hep var olmuştur. İşte küçük bir topluluk olduğundan

---

15 ‘Siyasi yol haritası’ kavramını Uysal ve Toprak’ın çalışmasında ele aldıkları anlamda kullanıyoruz. Buna göre siyasal yol haritası siyaset içinde yer alan öznelerin siyasal toplumsallaşma süreci ve eğilimlerine tekabül etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Uysal ve Toprak, 2010).

dolayı, mazlum yapılarından kaynaklı olarak, düşünce bazında olmasa da aksiyon olarak milliyetçilerle yan yanaydık. Bu ta Ak Parti dönemine kadar geldi.”

Ailesi MHP’li olan SP’li bir siyasetçi ise yaşadığı şehre özgü nitelikler olarak sıraladığı namaz kıılma, çeşitli dernek faaliyetlerine katılma ve Kuran kurslarına gitme şeklindeki pratiklere vurgu yapıyor:

“Ailem Milliyetçi Hareket Partiliydi. Fakat ortaokuldan bu yana sonuçta (X)’e has bir özellik olarak işte namaz kıılırız, çeşitli derneklerde, vakıflarda yaz kursları, (X)’de Kuran kurslarına gidilirdi. Siyasette üzerimizde elbette ki birçok insan etkili olduğu gibi bizde de çevre etkili oldu.”

Bir başka SP’li siyasetçi “Türkiye’ye komünizm getirmek isteyen bir gençlik grubu karşısında”, aile çevresi, yetişme tarzı gereği “otomatik olarak o solcu gençlerin karşısında olan grup içerisinde yer aldığını” belirterek “ülkücü camia” da siyasete başladığını belirtiyor. Bir diğer SP’li siyasetçinin siyasi yol haritasına bakıldığında ise merkez sağın temel figürlerinden Süleyman Demirel’e, kendi deyişiyile, “bir ılımanlık” hissi duyduğunu söylüyor. Bu “ılımanlık hissiyle” geçmişte kendisini ‘biraz sağcı’ olarak tanımlamış olan siyasetçi şunları dile getiriyor:

“(…) lise çağlarında, o zamanki büyük lider Süleyman Demirel’e bir ılımanlığımız vardı. Onun da herhalde o günkü söylemleriyle, biz kendimizi biraz sağcı olarak benimseydik (...) Bütün siyasi partileri kendi ön kabulleriyle inceleme fırsatı bulduk. Üniversiteyi bitirip (X)’e dönünce, o zamanın ANAP’ı, Doğru Yolu bu gibi partilerde çok yakın arkadaşlarımız olmasına rağmen, bu gibi partilerden çok yakın teklifler almamıza rağmen, yani kafa karışıklığından bir anda evet diyemedik. Sonra belirli bir süre zarfında kendi birikimimizle insanlara yardımcı olalım dedik; sonrası bildik işte önce Refah sonra Fazilet şimdi de Saadetteyiz.”

12 Eylül 1980 öncesi siyasal ortama dikkat çeken DP’li bir siyasetçinin anlatısı da siyasal tutumdaki dalgalanmaya önemli bir örnek teşkil ediyor. Merkez sağı benimsemiş birisi olmasına karşın söz konusu siyasi konjonktürün kendisini “ister istemez” ülkücü harekete yakın kıldığını belirtiyor. Bir diğer DP’li siyasetçinin anlatısı da sağ-muhafazakâr gelenek içersin deki siyasal salınımı örneklemesi bakımından oldukça

ilgi çekici. Henüz lisedeyken Milli Türk Talebe Birliği¹⁶ ile tanışan siyasetçi, sağ-muhafazakâr siyaset ve düşünce geleneği için çok önemli bir figür olan Necip Fazıl Kısakürek¹⁷ ve onun “sistemleştirdiği” Büyük Doğu¹⁸ “fikriyatı”yla tanışıyor. Bu fikrin “çekiciliği” ile Türklük ve Müslümanlık arasındaki ilişkiler ve “sentez” yaklaşımına dair tartışmalardan haberdar oluyor:

“Üniversite yıllarından önce lisedeyken, lise ikide Milli Türk Talebe Birliği ile tanıştım, orada seminerlere katıldım, sonra burada (X) Gençlik Teşkilatı diye bir kuruluş vardı, Nur Cemaati’nden ama Adalet Partisi’nin gençlik kolları gibi de

---

16 MTTB hakkında yazılmış ayrıntılı ve öncü bir çalışma için M. Çağatay Okutan’ın *Bozkurt’tan Turan’a Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004 çalışmasına ve ayrıca, Doğan Duman ve Serkan Yorgancılar’ın *Türkcülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008 adlı çalışmasına bakılabilir.

17 Sağ-muhafazakâr geleneğin hemen her kesimi için oldukça önemli bir sanatçı-entelektüel ve siyasi bir figür olan Necip Fazıl Kısakürek bu gelenek içinde yer alanlarca ‘ustad’ olarak anılmaktadır. Sanatçı, entelektüel ve siyasi bir kişilik olarak hakkında üretilmiş oldukça zengin bir literatür vardır. Bunları burada tümüyle zikretmek mümkün değildir ancak sanatı ve sanatçılığı üzerine Orhan Okay’ın *Necip Fazıl Kısakürek*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987 çalışmasına, Kısakürek’in farklı yanlarını ele alan derleme bir çalışma olarak, Mehmet Nuri Şahin ve Mehmet Çetin’in *Doğumunun 100. Yılında Necip Fazıl Kısakürek*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004 isimli çalışmasına, Elizabeth Özdalga’nın “Tasavvuf Bahçelerinde Dolaşan Bir Milli Kahraman: Necip Fazıl Kısakürek” adlı *Toplum ve Bilim* dergisinin 1997 yılında yayınlanan 74. sayısında yer alan makalesine bakılabilir.

18 Büyük Doğu Necip Fazıl Kısakürek’in çıkardığı derginin adıdır. Necip Fazıl’ın önderliğinde çıkan Büyük Doğu dergisi, gerek tek parti döneminde, gerekse Demokrat Parti iktidarı döneminde yürüttüğü şiddetli muhalefetle iktidarın tepkisini çekmiştir. Necip Fazıl’ın sadece 1950’li yıllarda hakkında açılan davaların yarısı mahkûmiyetle neticelense 300 yıldan fazla hapis yatması gerekecektir. Büyük Doğu, 1940-80 arası dönemde, İslâmî bir düşünce ekolü olarak da göze çarpar ve dönemin İslamcılığa yakın duran pek çok düşünür, siyaset adamı ve aydınını etkilemiştir. Bir kitapta dergi şu ifadelerle anılmaktadır: “Büyük mütefekkir Necip Fazıl’ın küfre karşı verdiği mücadeleden çıkardığı Büyük Doğu Dergisi, milliyetçi Müslüman gençliğin yetişmesinde önemli bir kilometre taşı olmuştur”. Bkz: *Türk Sağı Sözlüğü*, Hüdavendigâr Onur, Biyografi.net Yayınları, İstanbul, 2004. Büyük Doğu, aynı zamanda Necip Fazıl’ın kurduğu Büyük Doğu Hareketi düşünce sisteminin de adıdır. *İdeolocya Örgüsü* adlı eserinde açıkladığı bu düşünce sistemiyle Necip Fazıl, kendine özgü bir tarih muhasebesi, devlet anlayışı, estetik bakış ve fikrî duruş sergiler. Dergi ve fikriyatı hakkında yetkin bir değerlendirme için bkz. Cemil Koçak, “Türk Milliyetçiliğinin İslam’la Buluşması Büyük Doğu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçiliğinde* Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002. (ss.601-613)

çalışırdı o zamanlar. Daha çok Adalet Partisi, Demokrat Parti geleneğinden bir ailenin çocuğu olduğum için orada da seminerlere falan katıldım. Sonra üniversitede yine Milli Türk Talebe Birliği'nin içerisinde yer aldım (xx-xx) yılları arasında. Sonra o devirde şeyi keşfettim, Necip Fazıl Kısakürek'i keşfettim. Onun Büyük Doğu diye bir kitabı vardı, okumuşsunuzdur herhalde. O kitap bana çok cazip geldi. Orada işte Türklük önde, İslamiyet de onun yanında filan böyle el ele yürüyen ilgi çekici bir sentezdir o. Uzunca bir sohbet konusu o da. Oradaki Milli Türk Talebe Birliği'nin içerisinde *Büyük Doğucular* diye anılırdık. Milli Türk Talebe Birliği'nde Büyük Doğucular olarak bir süre sonra dışlanmaya başladık çünkü talebe birliği, Milli Selamet Partisi'nin tabanını oluşturan bir yapıya geldi. Sadece İslam'ın öne çıkartılması bana çok hoş gelmedi açıkçası. Din, dindi de, dini alıp da siyasetin göbeğine oturtmak hiç cazip gelmedi bana. O vesileyle biz böyle yavaş yavaş elimizi eteğimizi çeker olduk. Biraz da böyle şey gibi kaldık, açığa da çıktık orada, sayımız da çok fazla değildi. Her ne kadar mücadele de etmeye çalışsak ama o eski hava kaybolmaya başladı.”

Demokrat Partisi ve Adalet Partili bir ailede yetişen bir ‘çocuk’ olarak geçmişte MHP ve Ülkü Ocakları’nda bulunmuş olması şaşırtıcı olmakla birlikte BBP’li bir siyasetçinin anlatısına bakmak da olgusal bakımdan önem arz ediyor:

“Aile yapımız Adalet Parti zihniyetinden, Demokrat Parti zihniyetinden. Baba, dede Adalet Parti’si, Demokrat Parti zihniyetiyle siyaset yapmış ve desteklemiş bir ailenin efradıyız nihayetinde. Ortaokul, lise çağlarımız (xx-xx)’li yıllara denk geliyor. O (xx-xx)’li yıllarda Türkiye’nin içinde bulunduğu malum durum Demokrat Parti zihniyetindeki insanların çocuklarının genellikle MHP tandansında, Ülkü Ocakları’nda görev alıyor veya oranın bir mensubu olmaları noktasında fikirlerimizin de uyuşması var. O günün aile yapısının mecburiyeti diyelim. Kendimizi Ülkü Ocakları’nın içerisinde bulduk. O gün tabii bu (xx-xx)’li yıllar. Üniversite yıllarımız hakeza yine Ülkü Ocakları’nın içerisinde görev yapmak noktasında geçti. Bunun sonrasında kısmen ticari hayat, memuriyet hayatımız başladı. (xx) yılında emekli olduktan sonra siyasetle resmi olarak ilgilenmeye başladık. (X) zaman önce de Büyük

Birlik Partisi'nin (X) başkanı olarak resmen görev aldım, devam ediyoruz. Siyasi geçmişimiz özetle bundan ibaret.”

Yukarıdaki anlatılar toplu bir biçimde değerlendirildiğinde sağ-muhafazakâr siyaset geleneğinde yer alan siyasetçilerin siyasal aidiyet ve kimlik kuruluşunda milliyetçiliğin, dinin ve sola karşıt olan tutumlarının ortaklaşan bir zemine yataklık ettiği söylenebilir. Siyasal aidiyet oluşumunda siyasal ideolojilerin müstakil çizgi ve karakterlerinin varlığına karşın bu durum, koşullara ve konjonktüre bağlı olarak akışkanlık ve geçişliliklere engel bir durum arz etmiyor görünmektedir. Türkiye'nin tarihsel ve aktüel siyasal yaşamına bakıldığında sağ-muhafazakâr partilerin zaman zaman sorunsuzca bir araya gelebiliyor olmalarını, ittifaklar kurabiliyor olmalarını da bu bağlamda değerlendirmek veya anlamak gerekir. Örneğin Milliyetçi Cephe¹⁹ gibi ittifakları veya konjonktürel bir araya gelişleri sadece kurumsal ve örgütsel düzeyde değerlendirmek ise bir bakıma eksik kalacaktır. Belki bundan daha da önemli olan sağ-muhafazakâr partiler arasındaki ideolojik ve söylemsel eklemlenmeler, koşutluklar veya ortaklıklardır²⁰.

Gençlik Örgütlenmelerinin Etkisi

Araştırmamın bir diğer bulgusu ise siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde, mensup olunan partilerle doğrudan veya dolaylı bağı bulunan gençlik örgütlenmelerinin veya kurumsal yapılanmaların oldukça etkin bir işleve sahip olduğudur. Gençlik örgütlenmeleri siyasal kimlik ve aidiyetin oluşumunu pekiştirmenin yanı sıra kayda değer ölçüde siyasal bilinç ve formasyonun oluşumunu da etkilemektedir. Bu bağlamda partiler için bir değerlendirme yapıldığında, MHP'li, SP'li ve BBP'li siyasetçilerin söylemlerindeki siyasal-ideolojik iç tu-

---

19 Milliyetçi Cephe hükümetleri ve bu minvalde oluşturulan ittifak girişimleri için Feroz Ahmad'ın *The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975 ve Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul, 1984 adlı çalışmalarına bakılabilir. Ayrıca Erik Jan Zürcher'in *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000 adlı çalışması ve *Geçiş Sürecinde Türkiye* (Der: Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 1998 adlı derleme çalışmanın içinde yer alan M. Ali Ağaoğulları'nın "Aşırı Milliyetçi Sağ" adlı makalesine de bakılabilir.

20 Hegemonik vasfı ve ideolojik-politik içeriği bir kenara örneğin, "Türk-İslam Sentezi" girişimi de sağ geleneğin farklı bileşenlerinin birbirleriyle eklemlenebilme potansiyeli bakımından önemli bir hamledir. 'Sentez'in bu yönü için bkz. Fethi Açıkel, "Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi", *Toplum ve Bilim* dergisi, Sayı: 70, 1996.

tarlılığın daha net görüldüğü görülüyor. Aynı siyasetçilerin anlatı ve söylemlerine hâkim (manifest) belagatin da bunda bir payı olduğunu söylemek mümkün. Çocukluk ve gençlik dönemlerinde siyasetle buluşan ve bunu bir örgütlülük içinde gerçekleştiren sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal ve ideolojik bağlanmalarının (commitment) daha yüksek olduğu anlaşılıyor. Bu kategori içine giren siyasetçilerin siyasal yol haritalarında da daha nadir kırılmalar olduğu görülmektedir. BBP'yi kısmen dışarıda tutarak ifade edilirse, bu iki partinin görece belirgin bir siyasal tarihle kayıtlı oldukları ve bu tarihsellik içerisinde ideoloji, söylem ve siyasal geleneklerini daha güçlü bir biçimde tesis ettikleri söylenebilir. Bunda MHP ve SP'nin adeta okul işlevi gören ve mensuplarının siyasal toplumsallaşmalarında son derece etkin olan Ülkü Ocakları²¹ ve Milli Gençlik Vakfı²² gibi örgütlere sahip olmalarının önemine değinmek gerekiyor. Ayrıca MHP'nin bir kurum olarak özellikle merkez sağ gelenek ve diğer sağ-muhafazakâr gelenek ve partiler için de bir tür 'okul işlevi' gördüğüne ayrıca değinmek elzem görünüyor²³. Söylemsel ve ideolojik tutarlılığın yanı sıra bu partilere mensup siyasetçilerin örgütsel ve kurumsal sürekliliklerinde diğer partilere kıyasla (AK Parti ve DP'ye göre) belirgin bir tutarlı hattın var olduğu da vurgulanmalıdır.

---

21 Ülkü Ocaklarıyla ilgili olarak Tanıl Bora ve Kemal Can'ın *Devlet Ocak Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991 ve aynı yazarların *Devlet ve Kuzgun 1990'lardan 2000'lere MHP*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 çalışmaları anılmalıdır. Ülkü Ocakları'nın resmi web sitesine bu kuruluş hakkında hem kurumsal hem de ideolojik niteliği hakkında bilgi için başvurulabilir: <http://www.ulkuocaklari.org.tr/>

22 Milli Gençlik Vakfı 29 Mayıs 1975'te kurulmuştur. Milli Görüş geleneği partileriyle yasal ve hukuki bir bağı olmamasına karşın bu geleneğin amaç ve ideolojisi doğrultusunda tabanında yer alan gençliğin örgütlü olduğu kurumsal bir yapıdır. 28 Şubat sürecinde hakkında kapatılma davası açılan vakıf 2004'te kapanmış daha sonra Anadolu Gençlik Derneği'nde örgütlülüğünü devam ettirmiştir. Anadolu Gençlik Vakfı hakkında bilgi için web adresine başvurulabilir: www.agd.org.tr

23 Ülkü Ocakları'nın bu niteliği ve MHP'nin genel olarak merkez-sağ siyasetle kurdukları ilişkiler için bkz. *Devlet Ocak Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004. (özellikle ss. 191-280). Ayrıca kurumsal düzeyde bir değerlendirme olmamasına karşın merkez-sağ geleneğin milliyetçi muhafazakâr çevre ve ideolojiyle gerilimli ilişkisini değerlendiren yetkin bir çalışma için bkz. Yüksel Taşkın, *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007(özellikle ss. 70-90)

Görüşülen MHP’li siyasetçilerin hemen hepsinin çocukluk veya gençliklerinde bir biçimde Ülkü Ocakları’yla veya onu önceleyen oluşumlarla bir temasa sahip olduklarını anlaşıyor. MHP’li bu siyasetçilerden birinin anlatısı temsili bir örnek olarak zikredilebilir:

“(…) O yaz Erzurum’da bizim mahallemizde Genç Ülkücüler Teşkilatı²⁴ kuruldu. Biraz böyle okumaya meraklı, onun dışında da problem çözmeyi kendine dert edinmiş, mesela dul kadının bacasını küreyen, kimsede musluk yok işte çok yaşlı aciz kimselere bedava su taşıyan mahallelerdeki insanlar... Yani bugünkü tabirle sosyal sorumluluğu yüksek, biraz da işte delikanlı tipleriz. O Genç Ülkücüler Teşkilatı’na gidip gelmeye başladık. O zaman komünist hareket Türkiye’de giderek böyle bir ivme kazanıyor. Sanki işte bir refleksmiş gibi, *millirefleksmiş* gibi de bu Ülkü Ocakları veya Genç Ülkücüler Hareketi var. Bu hareket içerisinde biz farkında olmadan yer aldık ve Ülkü Ocakları geleneği bizim siyasi davranışlarımızın şekillendiği, belirlendiği bir alan oldu, ta ki ihtilale kadar. 12 Eylül ihtilalinde öğretildim ben, işte tutuklandım bir iki defa. Yattık, çıktık derken bugünlere geldik. Siyaseten hala ben işte milliyetçi, ülkücü geleneğin içinde olan birisi olarak kendimi hissederim. Siyaseti hiçbir zaman bir şey olmak yani “bu kadar emeğimiz oldu, hadi biz de muhtar olalım”, o noktada hiç düşünmedim, ömür boyu da düşünmeyeceğim, ama böyle bir Türkiye’deki sürecin Erzurum’daki küçük bir parçasıydık yani.”

Lise yıllarında MHP ve ülkücü hareket ile tanıştığını söyleyen MHP’li bir siyasetçidoğrudan parti içinde yer almasının üniversite sonrasına tekabül ettiğini ama siyasi düşünce ve kimliğinin esas olarak ülkü ocaklarında biçimlendiğini belirtiyor. Üniversitede ‘fakülte reisliği’ ve ‘ocak temsilciliği’ yaptığını, MÇP’den MHP’ye yönelen süreçte

---

24 <http://ulkuotagi.com/forum/index.php?topic=8170.0;wap2> kaynakta bu kuruluş hakkında şu bilgiler verilmektedir: “1968 tarihinde genel merkezi Ankara olmak üzere; gençliği ülkücü, milliyetçi bir ruhla yetiştirmek, her türlü bölücü zararlı faaliyetlerle mücadele etmek gayesiyle öğrenciler tarafından Genç Ülkücüler Teşkilatı kurulmuştur. Teşkilatın başta Adana, Samsun, Kars, Gaziantep, Mersin, Elazığ, Sakarya, Erzurum, Bursa olmak üzere 35 il ve ilçede şubeleri mevcuttur. Bu dernek de en faal derneklerden biri olup, Milliyetçi Hareket Partisi’nden aldığı talimatlar gereğince faaliyetler göstermektedir.”

ise yaşadığı şehirde Ülkü Ocakları Kültür ve Eğitim Vakfı²⁵ ve Bizim Ocak²⁶ dergisinde yöneticilik yaparak bugünlere geldiğini belirtti. Bir diğer MHP'li siyasetçinin siyasal yol haritası ise siyasal toplumsallaşma sürecinde ülkü ocaklarının yanı sıra çeşitli türden siyasi sosyal faaliyetlerin önemine işaret etmesi bakımından önem taşıyor:

“Öğrencilik yıllarımda ülkü ocaklarında ülke ve memleket meseleleriyle ve Türk kültürünü ve Türk milliyetçiliği ideolojisini öğrenmekle, önce eğitimini almakla başladım. Tabii bunların yer ve zamanları çok farklı şeydi. Seminerlerden, konferanslardan, şiir dinletilerinden başlayarak Ankara’da öğrencilik yıllarımda Türk Ocağı²⁷’nda Osman Turan²⁸ Beyin, Osman Yüksel Serdengeçti²⁹’nin seminerleriyle, konferanslarıyla beraber başladım. Sonradan öğrencilik yıllarımdan öğretmenlik yıllarıma geldiğim dönemlerde de, gene sendikal olarak o zaman Ülküm Bir³⁰ bünyesi olarak, yönetimi olarak gene

25 Ülkü Ocakları’nın kurduğu bir vakıf. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.ulkuocaklari.org.tr/>

26 MHP ve Ülkü Ocakları’nın 12 Eylül’de kapatılmasını takiben, bu kuruluşların yöneticilerinin büyük kısmı cezaevlerine konuldu. Dışarıdaki ülkücülerin tekrar örgütlenebilmesi için yeni bir yapı arayışında dergi kurulmasına karar verildi. 1983 yılında yayım hayatına başlayan Bizim Ocak dergisi, Gençlik Kültür Sanat Ocakları’nın kurulduğu 1988 sonuna kadar ülkücü hareketin ve gençliğin örgütlenme adresi oldu. Başlangıçta özellikle üniversiteli ülkücü gençliğin bir çatı altında toplanmasına hizmet veren Bizim Ocak, zamanla tüm Türkiye’de şubeler açan bir organizasyona dönüştü. Ayrıntılı Bilgi için bkz: ‘Bizim Ocak’ maddesi, *Türk Sağı Sözlüğü* içinde, Hüdavendigar Onur, Biyografi.net Yayınları, İstanbul, 2004.

27 Türk milliyetçi ideolojisinin temel kurumsal çatılarından birisidir. Ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz: Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

28 Türk milliyetçi ideologların en önemli figürlerinden birisidir. Türk Tarihi ve medeniyeti üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen bir bilim adamıdır. Milliyetçi tarih yazımının önde gelen figürlerinden birisi olan Turan’ın “Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi” adlı çalışması sağ-muhafazakâr kesimlerin ‘ilmihal’i sayılmaktadır. Osman Turan ve bu çizideki tarihçiliğin değerlendirildiği yetkin bir eleştirel çalışma için bkz. Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

29 Türkiye’de önde gelen milliyetçi ideolog ve siyasetçisidir. Doğrudan Serdengeçti üzerine olmasa da fikir ve üslubunun değerlendirildiği bir çalışma için bkz: “Türkiye’de Popülist Milliyetçilik”, Tanıl Bora ve Nergis Canefe, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, içinde Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002. (ss.635-662)

30 1978’de ülkücü memurların kurmuş olduğu sendika ve aynı adla çıkan bültenin adı. Ayrıntılı Bilgi için bkz: ‘Ülküm-Bir’ maddesi, *Türk Sağı Sözlüğü* içinde, Hüdaven-

ülke ve memleket meselelerine ilgi duymaya başladım.”

SP’li siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde ülkü ocaklarının sahip olduğu bir işlevselliği ise Milli Gençlik Vakfı ve ondan türeyen Anadolu Gençlik Derneği’nin yerine getirdiği anlaşılıyor. 1980 öncesinde bu örgütlerin işlevini Akıncılar³¹ olarak anılan yapının üstlendiği söylenebilir; nitekim yaşı uygun olup Akıncılar içinde yer aldığını belirten SP’li siyasetçilerle de görüşüldü. SP’li siyasetçilerin üniversite okuyanlarının önemli bir kısmının partiye katılmadan önce MGKV içinde faaliyette buldukları anlaşılıyor. Üniversitede okumayan SP’li siyasetçiler ise daha çok partinin gençlik kollarında görev aldıklarını belirttiler. Örneğin SP’li bir siyasetçinin aşağıdaki anlatısı bu yapıyla temsili bir içerik taşımaktadır:

“Ben (xx) yaşındayım şu anda. 14-15 yaşından beri Milli Görüş Teşkilatlarının içerisindeyim. Tabii Milli Görüş sadece Saadet Partisi’yle ilgili bir düşünce değil. 1969’dan itibaren tüm kurum ve kuruluşlarıyla ortaya çıkmış alternatif bir düşünce Türkiye’de. Dolayısıyla 15 yaşından itibaren Milli Gençlik Vakfı’nda çeşitli kademelerinde görev yaptım. Üniversite yıllarında yine üniversitedeki teşkilatlarında görev aldım. Efendim (xx-xx)’te gençlik teşkilatlarında Milli Gençlik Vakfı olsun, o zamanki ismiyle Refah Partisi olsun seçimlerde sandık müşahitliği, komisyon başkanlıkları, beldelerde, (X) merkezde yapmaya çalıştım. (...) Tabii bunun yanında bulunduğumuz işte Milli Gençlik Vakfı olsun diğer gruplar olsun onların içerisinde de ciddi manada kendimizi yetiştirmek, entelektüel birikim noktasında işte yeni çıkan kitapları takip etmek, efendim işte şu yazar ne demiş bu hususta, bu yazar ne demiş diye ciddi manada okumak da etkili oldu diyelim. 2004 yılında da Milli Gençlik Vakfı, Anadolu Gençlik Derneği oldu. Anadolu Gençlik Derneği’nde il başkanıydım, il sorumlusuydum (X)’da. 2004 yılında bu merkez (X)’den aday gösterilmem istendi. İl başkanlığı görevini aldık (x) yıldır da

---

digar Onur, Biyografi.net Yayınları, İstanbul, 2004.

31 1980 öncesi siyasal çatışma ortamında İslami çevrelerin ‘aksiyoner’ örgütlülüğünü temsil eden bir yapılanma. Bu yapının yasal-hukuki ad ve çatısı altında Akıncılar Derneği’dir. ‘Akıncılar’ doğrudan kurumsal-örgütsel bir yapının adı olmamıştır. Ayrıntılı Bilgi için bkz: ‘Akıncılar Derneği’ maddesi, *Türk Sağı Sözlüğü* içinde Hüdavendigâr Onur, Biyografi.net Yayınları, İstanbul, 2004.

(X) başkanlığı yapıyorum. Bu arada (xx)'de de (X)'dan (x). sıradan milletvekili adayı olduk. Çekirdekten yetişme Milli Görüşçü bir aile olmasa da biz Milli Görüşe girdikten sonra, aile de Milli Görüşçü oldu elbette ki. Sonra o şekilde devam ettik. Şu anda da yine siyasete devam ediyoruz.”

BBP’li bir siyasetçi ise partisi kurulmadan önce ‘tabii olarak’ o zamanki ülkücü hareket ve ocaklarda yetiştiğini belirtiyor. Ülkü Ocaklarına benzer bir işlevsellik göstermesi amacıyla kurulduğu söylenebilecek Alperen Ocakları’nın siyasal bir gelenek oluşturup oluşturamadığı tartışmalı olsa da BBP’nin de ‘kendi ülkü ocakları’nın olduğu vakıadır:

“(…) ama o günkü gençlik öyleydi, biz de o gençliğin içerisindeydik. Bize diyorlardı ki o zaman işte “karşınızda Moskoflar var, vurun”, öbür taraftakiler “bunlar Amerikan uşağı faşistler var, vurun” diyorlardı. Kardeşi kardeşe kırdırdıkları dönemleri Türkiye’de yaşadık 80 öncesi. Çoğumuz heba olup gittik, çoğumuz sakat kaldık, çoğumuz bilmem nerede kaldık. Ha burada biz yine de bu davamızdan taviz vermedik. Ülkü ocaklarında yetiştik, yetiştirilmeye gayret ettik, o aldığımız çizgiyi de hiç bozmadık. Milliyetçi Hareket Partisi’yle değil önceki adı Milliyetçi Çalışma Köylü Partisi³² ile başladık. Parti kurdular, ocakları da o zamanki partiye kabul etmediler. Ocakları destekledik bugün olduğu gibi. Bizim *de* şu anda Ülkü Ocaklarımız³³ var.”

AK Parti’nin görece yeni bir parti olması ve taban konfigürasyonunun eklektik bir karaktere sahip olmasının bu partiye mensup siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinin köklerini takip etmeyi zorlaştırdığı söylenebilir. Bu saptamanın daha çok partinin genç kadroları için geçerli olduğunu belirtmeliyiz. Milli Görüş geleneğinden gelen AK Partili siyasetçiler için ise bu tespitin doğruluğunu öne sürmek daha zor görünüyor. Milli Görüş geleneğinden geldiğini belirten AK Partili siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerine ilişkin anlatıları ise SP’li

---

32 Görüştüğümüz siyasetçi partinin adını ‘Milliyetçi Çalışma Köylü Partisi’ olarak telaffuz etse de doğrusu ‘Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ olacaktır. MHP’nin öncülü olarak kabul edilen bu parti hakkında bilgi için bkz: (Der.) Mete Kaan Kaynar, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

33 Büyük Birlik Partisi’nin gençlik örgütlenmesinin kurumsal ifadesi. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.alperenocaklari.org.tr/>

siyasetçilerininkiyle birebir örtüşmektedir. Nitekim Uysal ve Toprak'ın çalışması da bu gözlemi kısmen teyit ediyor (2010: 67-70). Milli Görüşle herhangi bir bağı olmayan AK Partili 'yeni kuşak' siyasetçilerde siyasal toplumsallaşmayı belirgin bir kurumsal yapı üzerinden okuma olanağı şimdilik görünmemektedir fakat bu partinin gençlik kollarının oldukça etkin ve disiplinli bir görünüm arz ettiği de belirtilmelidir. Mevcut haliyle AK Parti Gençlik Kollarının³⁴, partinin gelecek kuşak siyasetçileri için nasıl bir işlevselliğe sahip olacağını ise tarihsel süreç gösterecektir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal toplumsallaşmalarına ilişkin belli başlı bulgu ve sonuçlara değinilecek olunursa, öncelikle, aile kurumunun ve onun üyelerinin sahip olduğu, benimsediği siyasal düşünce ve gelenek unsurlarının sağ-muhafazakâr siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde belirleyici faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Siyasal kimlik edinmede ve aidiyet oluşumundaki etkileri, kurucu değer ve ağırlıkları farklılaşmakla birlikte bunların yanı sıra akrabaların, saygı ve hayranlık duyulan kimi siyasi liderlerin, öğretmen, 'ağabeyler' ve 'büyükler' olarak anılan idolleştirilmiş bireylerin de önemli etkilere sahip olduklarından söz edilebilir. Siyasal kimlik ve aidiyetin oluşumunda toplumsal ve kültürel arka planın da etkili unsurlar olduğunu belirtmek gerekiyor. Bu bağlamda, içinde yer alınan topluluğun ve kültürel iklimin belirleyiciliğinden söz edilebilir. Örneğin, gelenek, görenek, örf ve adetler, dinsel kültür, yaşanan coğrafya, (şehir, kasaba, mahalle, köy gibi) kimi kurum ve örgütler, okullar, okunan kitap ve dergiler de siyasal toplumsallaşmanın ve siyasal aidiyetin biçimlenişinde etkili olmaktadır. Belirgin ve güçlü bir eğilimi yansıtmamakla birlikte siyasal toplumsallaşma süreçlerinde aile dışındaki faktörlerin etkilerine değinen siyasetçiler de mevcuttur.(Tarihsel) Demokrat Parti, sağ-muhafazakâr siyaset geleneğinin ve siyasetçilerinin kolektif hafızasında, kimlik ve aidiyetlerinin oluşumunda hem kurumsal bir çatı işlevi görmekte hem de ortak hafızanın canlı tutularak sağ-muhafazakâr geleneğin Kemaliz-

34 AK Parti'nin gençlik kollarının yapı ve faaliyetleri için bkz: www.akgenclik.org.tr

me, Kemalist (kültürel) modernleşmeye ve sola yönelik ‘muhalafet’ ve ‘direniş’ potansiyelini çeşitli söylemler aracılığıyla günümüze tevarüs ettiren bir işleve sahip görünmektedir. Sağ-muhafazakâr siyaset geleneğini ve siyasetçileri birbirlerinden ayırıştıran özgül ideolojik ve politik söylemler ve kurumsal yapılar olmasına karşın söz konusu gelenek ve siyasetçileri ortaklaştıran esas öğelerin ise temelde din, dini kültür ve milliyetçilik olduğu görülmektedir. Siyasete ilgi ve katılım oldukça erken yaşlarda başlamaktadır. Eğitim, siyasallaşma sürecinde çok önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle üniversite eğitiminin siyasal bilinç edinmede ve aidiyette kayda değer bir önem taşıdığı görülmektedir. Bununla beraber siyasete yönelik erken ilginin karşılık bulduğu başlıca siyasal kurumlar MHP için ağırlıklı olarak Ülkü Ocakları, SP için ise Milli Gençlik Vakfı ve Anadolu Gençlik Derneğidir. Diğer partilere mensup siyasetçilerin de zaman zaman bu kuruluşlar içinde yer aldıkları görülmektedir. Yaşa, deneyime ve bağlı olunan siyasete göre sağ-muhafazakâr gelenek içinde yer alan siyasetçilerin bir kısmı Milli Türk Talebe Birliği, Akıncılar gibi örgüt ve yapılanmalar içinde bulunmuşlar ve bu kuruluşların-yapılanmaların örgütlediği konferans, seminer, şiir dinletileri vb. etkinlikler içerisinde yer almışlardır. Belirgin bir eğilim olarak göze çarpmasa da sağ-muhafazakâr gelenek içinde ağırlığı olan entelektüel figürler ve düşünce gelenekleri (Necip Fazıl, Eşref Edip, Osman Serdengeçti, Büyük Doğu vb.) ve onların eserleri de siyasallaşma süreçlerinde etkili olmuştur. Görüşülen siyasetçilerin anlatılarında gerek kendileri gerekse de ailelerine yönelik sınıfsal ve kültürel kökenlerine ilişkin göndermeler söz konusudur: ‘ben köylüyüm’, ‘fukarayım’, ‘fukarayız biz’, ‘ailem köylü’ veya ‘köy kökenli’, ‘babam memur’, ‘namaz kılınan bir evden’ gelmek, ‘yazları Kuran kurslarına giderdik’, ‘orta halli, dinini yaşamaya çalışan bir aile çevre’sine sahip olmak, ‘mazlumun yanında zalimin karşısında’ olma hali, ‘esnaf kesimi’, ‘kafalarında fötr şapka olmayan’, ‘kasketli’, ‘ayakkabıcılık’, ‘terzilik’, ‘manifaturacılık’ veya ‘zahirecilik’ yapan insanlar vb. bir dizi sıfat ve ifadelerin sınıfsal ve kültürel kökene ilişkin ipuçlarını yansıtmaları bir tarafa siyasetçilerin kendilerine yönelik algılamalarına dair de önemli ipuçları sunduğu görülüyor. Çalışmanın sınırları içinde veri olarak ele alma imkânı olmamakla birlikte, bütün bu faktörlere her bir siyasetçinin kişilik, karakter ve psikolojilerini gözetken öznel unsurları veya farklı türden öznellikleri de hesaba katmak

gerektiğini söylemek gerek. Siyasal toplumsallaşmayı belirleyen yapısal ve tarihsel dinamiklerin yer aldığı bir arka planın eşlik ettiğini de vurgulamak kaçınılmazdır. Nitekim görüşülen her bir siyasetçinin metin içinde yer verilen anlatıları, belirtilen unsur ve dinamiklere ilişkin yapısal ve tarihsel arka plana dair kayda değer olgusal bilgiler ve göndermeler içermektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de bir siyasal gövde olarak bütünlük arz etmemekle birlikte, en azından iktidar konumu veri alındığında, siyaseten hegemonik bir güç odağını temsil edegelmiş olan sağ ve/veya muhafazakâr siyaset geleneğine mensup siyasetçilerin siyasal toplumsallaşma sürecini anlamaya yönelik mütevazı bir girişim olarak görülmelidir. Çalışma bu yanıla elbette bir dizi eksiklikle maluldür. Örneğin ele alınan popülasyon göz önünde bulundurulduğunda, yöntemsel olarak ölçek sorunu ve temsil nosyonu bunların başında gelmektedir. Bu sorunlar doğal olarak, çalışma boyunca dile getirilen bir takım yargı, değerlendirme ve yorumları genelleştirebilir bir eğilim olarak sunmanın önünde engel teşkil etmektedir. Bu yanlarıyla eldeki çalışma, başka çalışmalarda geliştirilmeye, sınanmaya ve eleştirilmeye muhtaçtır. Fakat yine de ele alınan popülasyona yönelik genel bir değerlendirme çerçevesi sunduğu söylenebilir. Son olarak, Türkiye’nin siyasal kültürünün önemli bir bileşenini oluşturan sağ-muhafazakâr siyasetçilerin kimlerden oluştuğu, siyasal, toplumsal ve kültürel aidiyetlerinin kurucu öğelerinin neler olduğunun anlaşılması, siyasal kültürümüzü oluşturan bir unsurun (siyasetçilerin) anlaşılmasına kısmen de olsa imkân sağlamaktadır. Fakat bu elbette siyasal kutbun bir ögesine eğilerek gerçekleştirilebilecek bir şey değildir. Sol gelenek içerisinde yer alan siyasetçilerin niteliklerinin çalışılmasının ve elde edilecek veri ve bilgilerin karşılaştırmalı bir analizinin çok daha esaslı sosyolojik sonuçlara ulaşılmasına zemin sağlayabileceği ise unutulmamalıdır.

Kaynakça

AÇIKEL, Fethi (1996), “Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 70, s.153-198

AĞAOĞULLARI, M. Ali (1998), “Aşırı Milliyetçi Sağ”, *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde Editörler: SCHICK, Irvin C., ve Tonak., Ertuğrul A., Belge Yayınları, İstanbul.

- AHMAD, Feroz (1977) *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, Westview Press, London.
- AHMAD, Feroz (1984) *Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul.
- AHMAD, Feroz (1999) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AKGÜN, Birol (2007) *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- AKKAŞ, Hasan Hüseyin (2004) *Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke*, Kadim Yayınları, Ankara.
- ALKAN, Türker (1979) *Siyasal Toplumsallaşma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ALKAN, Türker (1993) *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ALTHUSSER, Louis (1991) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AYTAÇ, Ahmet Murat (2007) *Ailenin Serencamı Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- BAYKAL, Deniz (1970) *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, AÜ SBF Yayınları, Ankara.
- BORA, Tanıl (1999) *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakârlık İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- BOURDIEU, Pierre (1977) *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press, New York.
- BOURDIEU, Pierre (1995) *Pratik Nedenler*, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- BOURDIEU, Pierre ve Wacquant, D. J, Loïc (2003) *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- COPEAUX, Etienne (1998) *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- DAHL, Robert (1976) *Modern Political Analysis*, Prentice-Hall, New Jersey.

- DUMAN, Doğan ve Yorgancılar, Serkan (2008) *Türkçülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği*, Vadi Yayınları, Ankara.
- EASTON, David (1953) *The Political System*, Knopf, New York.
- EASTON, David (1965) *A Framework For Political Analysis*, N.J, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs.
- KALAYCIOĞLU Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar (2007) “İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etmenler”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, içinde Editörler: KALAYCIOĞLU, E., ve Sarıbay, A.,Y., Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1984) *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İÜ SBF Yayınları, İstanbul.
- KAYNAR, Mete Kaan (2007) *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KEKES, John (2001) *A Case for Conservatism*, Cornell University Press, New York.
- KIRK, Russell (1978) *John Randolph of Roanoke*, LibertyFund, Incorporated.
- KOLLUOĞLU, Poyraz (2011) “AKP’nin Demokrat Parti ‘Fantezisi’”, *BirGün Gazetesi*, 24 Temmuz 2011.
- KÖKER, Levent (2008) *İki Farklı Siyaset Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- LASSWELL, Harold D. (1958) *Politics: Who Gets What, When, How*, World Pub. Co., Cleveland.
- LIPSET Martin., Seymour ve Rokkan, Stein (1967) *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, The Free Press, New York.
- LIPSET Martin., Seymour (1960) *Political Man: The Social Bases of Politics*, Garden City, New York.
- MERT, Nuray (2001) “Türkiye’de Merkez Sağ Siyaset”, *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, içinde, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERT, Nuray (2003) “Muhafazakârlık ve Laiklik”, *Modern Türkiye’de*

Siyasi Düşünce Muhafazakârlık, Cilt: 5 içinde Editör: ÇİĞDEM, A., İletişim Yayınları, İstanbul.

MERT, Nuray (2007) *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul.

NISBET, Robert (1986) *Conservatism: Dream&Reality*, University of Minnesota Press, Minnesota.

NISBET, Robert (1990) “Muhafazakârlık”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde Editör: BOTTOMORE, T., ve Nisbet, R., Verso Yayıncılık, Ankara.

NISBET, Robert (2007) *Muhafazakârlık Düş ve Gerçek*, Kadim Yayınları, Ankara.

OKAY, Orhan (1987) *Necip Fazıl Kısakürek*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

OKUTAN, M. Çağatay (2004) *Bozkurt'tan Turan'a Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ONUR, Hüdavendigar (2004) *Türk Sağı Sözlüğü*, Biyografi.net Yayınları, İstanbul.

OWEN, Diana (2008) “Political Socialization in the Twenty-first Century: Recommendations for Researchers”, paper presented for presentation at “The Future of Civic Education in the 21. Century” conference cosponsored by the Center for Civic Education and the Bundeszentrale für politische Bildung, James Madison's Montpelier, September 21-26.

ÖZBUDUN, Ergun (1976), *Social Change and Political Participation in Turkey*, NJ, Princeton University Press, Princeton.

ÖZDALGA, Elizabeth (1997) “Tasavvuf Bahçelerinde Dolaşan Bir Milli Kahraman: Necip Fazıl Kısakürek” *Toplum ve Bilim* Sayı: 74, s.176-180.

ÖZDOĞAN, Günay. Göksu (2001) “Turan”dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946), İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZİPEK, Bekir Berat (2004) *Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara.

ÖZSOY, Osman (2002) *Türkiye’de Seçmen Davranışı ve Etkin Propaganda*, Alfa Yayınları, İstanbul.

SAFİ, İsmail (2005) *Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilim) Anabilim Dalı.

SAFİ, İsmail (2007) *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Lotus Yayınları, Ankara.

SCRUTON, Roger (1981) *The Meaning of Conservatism*, Penguin Books, New York.

SCRUTON, Roger (1991) *Conservative Texts: An Anthology*, St. Martin Press, New York.

SCRUTON, Roger (2007) *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*, Palgrave Macmillan, New York.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2001) *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

SUVANTO, Pekka (1997) *Conservatism from the French Revolution to the 1990s*, Palgrave Macmillan, New York.

ŞAHİN, M. Nuri ve Çetin, Mehmet (2004) *Doğumunun 100. Yılında Necip Fazıl Kısakürek*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ŞEN, Mustafa (2010) “*Türkiye’de Muhafazakâr Siyasetçi Profili*”, TUBİTAK, Ankara.

TAŞKIN, Yüksel (2007) *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İletişim Yayınları, İstanbul.

THOMPSON, E., Palmer (2004) *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, Birikim Yayınları, İstanbul.

TURAN, İlter (1976) *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul.

UYŞAL, Ayşen ve Toprak, Oğuz (2010) *Particiler, Türkiye’de Partiler ve Sosyal Ağların İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÜSTEL, Füsun (1997) *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZURCHER, Erik. Jan (2000) *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.